

A TUDOMÁNYOK SZEMLÉJE

A MAGYARORSZÁGI KRITIKAI IRODALOM ÚJ TERMÉKEI.

(1919—1923.)

Az utóbbi években kiadott nagyjelentőségű irodalomesztétikai könyveknek egész sorára mutathatunk rá. Mint első teljes összefoglalást, ki kell emelnünk Pintér Jenő köteteit (*A magyar irodalomtörténet kézikönyve*): aki irodalomtörténetünk iránt valamelyest érdeklődik, egyszeriben átlátja jelentőségét annak, hogy végre valaki, az egész magyar irodalomtörténet munkásságát felölelve, erős határozottsággal megrajzolta a magyar irodalom fejlődésének képét. Az irodalomtörténeti tudós és edzett kritika hatalmas épülete ez a könyv. Császár Elemér a *magyar regény történetének* monográfiáját írta meg; a modern regényről írt fejezeteivel élénk ellentmondást váltott ki a napi sajtóban, de tudományos alaposágát, az egyes írókról rajzolt arcképek találó voltát, esztétikai és történelmi szempontjainak helyességét kénytelenek voltak támadói is elismerni. Ugyanő az *Irodalomtörténeti Közlemények* lapjain a magyar kritika történetének egyik fejezetét tette közzé *A negyvenes évek kritikai munkássága* címen: összefoglalván és az egész termés ismerete alapján pontosan és sok helyreigazító ítélettel állapítván meg e kritikai kor munkálkodását. Jelentőségét e körültekintő munkának akkor látja az ember, ha Csahihen Károly törekvő kis kötetével (*Szépirodalmi kritikuskaink*) hasonlítja össze. A korrajzok közt kimagaslik Váczy János csonkán maradt műve (*Kazinczy Ferenc és kora*), melyet — noha már tervvázlatát is megjutalmazta az Akadémia 1909-ben — most a Marcibányi-mellékjutalon koszorújával tüntették ki. Nagy elismerés fogadta Papp Ferenc kétkötetes monográfiáját is (*Báró Kemény Zsigmond*), mely a nagy regényíró egész pályáját, tehát a magyar szellemi életnek félszázadát világította meg rengeteg maga-felkutatta adattal. Ebből a szempontból értékben és jelentőségben a leghívebben Badics

Ferenc Fáy-életrajzához hasonlítható; Kemény töredékjeinek a felkutatásával az írói képet, melyet Péterfi és Gyulai festettek meg, teljesebbé tette. Dézsi Lajos *Jósika Miklós* életrajzában a családi levéltár kincseivel világította meg hősének alakját, Zsigmond Ferenc pedig a folyóiratokban fejezetenként közölt *Jókai*-életrajzában Jókai művészi fejlődésének rajzolta meg újszerű és találó képét. A modern magyar líra legemlegetettebb egyéniségével, Ady Endrével, egész kis irodalom foglalkozott. Híveinek sorából került ki emberi alakjának két képmása: Révész Béla emlékezései és Ady Lajos életírása. Értékben és elfogulatlanságban a testvér munkája a becsesebb: hű a a kegyetlenségig, őszinte a túlzásig. Ady Endre egyéniségét testvérének könyve gondos emlékkereséssel állította össze, a költészetét megértető tényezőket híven jegyezte föl; becsületes elfogulatlanságra törekedett, anélkül, hogy az Ady méltatása körül viharzó harcokba érzékenykedve beleszólna. Ady költészetének megértetésével Földessy Gyula (*Ady tanulmányok*) foglalkozott az interpretátor lelkeségével, de — mint Babits Mihály tanulmánya rávilágít (*Gondolat és írás*) — elfogultságával is. Annak, ami a költészetében ízlésbeli újság, a történelmi megmagyarázására Horváth János (*Aranytól Adyig*) és Alszeghy Zsolt (*Magyar lírikusok*) vállalkoztak.

A Petőfi-centennárium lelkesedése a Petőfiről szóló könyvek és tanulmányok seregét vetette a közönség elé. Aligha van a magyar kritikai irodalomnak olyan művelője, aki szavát ne hallatta volna. A tanulmányokban, ha ritkán is, de adódik néhány eredeti szempont: ezeket azonban végig kísérni itt nincsen helyünk. A külön megjelentek között Kéký Lajos (*Petőfi élet és jellemrajza*) az ifjúság kezébe adott becsületes másolatot arról a Petőfiről, akit Gyulai ismertetett meg velünk; Ferenczi Zoltán (*Petőfi*) rövid összefoglalást írt az életrajzi és poétikai megállapításokból; Szigetvári Iván (*A százéves Petőfi*) gondosan összeállította Petőfi poézisének ismertetését; Oláh Gábor (*Petőfi*) költői lendülettel festette meg arcképét, a fajprobléma kiélézésével. Két nagyjelentőségű monográfia is napvilágot látott; az egyik az év küszöbén Horvát Jánosé, a másik az alkonyán, Riedl Frigyesé. A két hatalmas tanulmány a Petőfi centennárium igazi emléke marad. Riedl a maga nagy anyagismeretével, ötletes szempontjaival Petőfi emberi és költői természetét állapítja meg, ennek a természetnek a determinánsait és jelenségeit; posthumus volta ellenére is teljes és

egységes munka, a szerkezetén talán a simítás változtatott volna, de élvezetes tanulmányokká szélesülő fejezetei a Petőfi-kritika legszebb lapjai így is. Horváth János a modern esztétikus műgondjával Petőfi költészetének művészetét veszi vizsgálat alá, olyan oldalról tekinti tehát, amelyről eddig csak egy, a Gyulai, Salamon Ferenc-féle szemüvegen nézték. A líra esztétikájának modern problémái izznak előtte, így tehát nemcsak a Petőfi-költészet, de a líra elvont esztétikája is új megállapítások világosságába jut. Jelentőségével a M. Tud. Akadémia nagy jutalmát vívta ki magának.

A kisebb tanulmányok szerzői közül munkásságukkal kiemelkednek: Tolnai Vilmos apró szövegkritikai magyarázataival és forrástanulmányaival, Zsigmond Ferenc mélyen-szántó essayivel (Beóthy Zsolt a szépíró; Vas Gereben; Mikszáth Kálmán), Kék Lajos szépen megírt Baksay-tanulmányával, Voinovich Géza pompásan jellemző regényíró arcképeivel és Madách tanulmányaival (— hatalmas Madách-könyve is új kiadásban látott világot —), Szinnyei Ferenc a magyar novella történetéből közzé tett fejezetivel, Harsányi István a református kollégiumok kéziratanyagának a gondos áttanulmányozásával, Galamb Sándor Rákosi Jenő drámáiról írt értekezésével, Brisits Frigyes költői lendületű fejtegetéseivel (Vajda János; Tormay Cécile).^{*} Középkori verseink ének-készletét átvizsgálta és új, gondos kiadásban tette közzé Horváth Cyrill; kódexeink forrásaihoz szolgáltatott adatokat Vargha Damján. A török hódoltság korának megrajzolása kapcsán sok érdekes irodalomtörténeti vonatkozású adat akadt elénk Takács Sándor köteteiben és Zoványi Jenő egyháztörténeti munkáiban. Badics Ferencz fáradhatatlan gonddal folytatja Gyöngyösi-kiadását és a körültekintő kutatás egy ismeretlen Gyöngyösi eposznak felfedezésére vezette (*Prozerpina elragadtatása*). A Géniusz könyvkiadóvállalat áldozatkészségének két nagyjelentőségű editiót köszönhet a magyar irodalomtudomány: Gulyás József és Harsányi István rendezésében megjelent Csokonai eddig előkerült összes műveinek kéziratokban és kiadásokban lévő teljes sorozata és Dézsi Lajos összeállításában Balassa Bálint összes írásai (a neki tulajdonítottakkal bővítve). A reformáció

^{*} Itt kell megemlítenünk a cikkírónak nagyértékű összefoglaló két könyvét: a XIX. század irodalmáról és a modern magyar líráról. Ugyanő Domokos Istvánnak, Rákosi Viktornak és Szemere Györgynek írói arcképét rajzolta meg. *Szerkesztő.*

korának egész sereg egyházi műve említi címében vagy előszavában a felhasznált eredetinek szerzőjét: ezeket sorba szedte Thienemann Tivadar. A Mikes-kérdésnek a megoldásához adott a rodostói könyvtár anyagának ismertetésével új adatokat Zolnai Béla. Bessenyei György munkáinak francia szellemét gazdag párhuzammal világította meg Eckhardt Sándor. Kastner Jenőnek néhány érdekes olasz-magyar műfaj hatás megállapítását köszönhetjük (*Faludi versei. Felvinczy Comico-tragédiája*). Perényi József a magyar dráma történetéhez szolgáltatott új adatokat (*Két népies darab a XVIII. sz.-ból*). Beóthy Zsolt apróbb cikkeit és elnöki beszédeit, köztük Zrinyiről, Vörösmarty fejlődéséről, Aranyról stb, irottakat, a magyar irodalmi esztétikának ezeket az írásművészeti mintáit, a Kisfaludy Társaság kegyelele tette közé *Romemlékek* címen.

Végül hadd hívjam fel a figyelmet arra a könyvre, amelyet témája már régóta nélkülözötté tett irodalmunkban: Tolnai Vilmos kötetére (*Irodalomtudomány*), amely a kölföldi kézikönyvek gondos felhasználásával is, a megvilágító példák gazdag sorával dolgozza fel az irodalomtörténet tudományának módszertanát. A kritikára vonatkozó részt önálló kötetben is kiépítette a mai irodalmi kritikának egyik legilletékesebb tollú mestere, Császár Elemér (*Az irodalmi kritika*). Maga az irodalmi kritika a magyarországi sajtó-organumokban nem jut a kellő megbecsüléshez. Folyóirataink közül gondos kritikát csak a szaklapok adnak, bár terjedelmük megkötöttsége miatt azok sem teljeset, külső szempontok érvényesülése miatt nem megnyugtatót. Szépirodalmi folyóirataink közül a most XV. évfolyamba lépő *Élet*, a II. évfolyamba lépő *Napkelet* fordít gondot a kritikai részre. Napilapjaink közül az *Új Nemzedék* (Császár Elemér), *Magyarország* (Miklós Jenő és Bodor Aladár), *Világ* (Relle Pál) irodalmi bírálatainak van legnagyobb súlya, míg a *Budapesti Hírlap*, melyben Rákosi Jenő egyre ritkábban szólal meg, sokat vesztett jelentőségéből. Az irodalmi életnek határozott kára, hogy a *Budapesti Szemlének* kisebb publicitása és kiadói kötöttsége lehetetlenné teszi Voinovich Gézának, hogy súlyos műbíráló szavát hallassa — de kára az is, hogy Pintér Jenő folyóirata, az *Irodalomtörténet*, szünetelésre van kárhoztatva és az irodalmi élet tájékoztató vezetéséről lemondott. A kritikai folyóirat szükségességét mindenki érzi, de az anyagi helyzet és a szellemi viszonyok a megvalósulását egyre a jövőbe tolják.

Dr. Alszeghy Zsolt.

ERDÉLYI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI MUNKÁSSÁGA.

(1919—1923.)

Az irodalomtörténeti, kritikai és esztétikai munkásság terén az erdélyi tudományos irodalom az elmúlt öt év alatt nagy-szabású és eredményeiben figyelemreméltó könyvet nem termelt. Még hiányzanak nálunk a tudományos munkakedvet és munka-alkalmat élesztő feltételek. Ami e téren mégis napvilágot látott, jórészt az ünnepi hangulat termelte alkalmi jelenség, ami épen emiatt inkább a népszerű forma felé törekszik. Az érdeklődés szűk köre miatt a kiadás lehetősége elől elzárva, tudományos folyóirat teljes hiányában, az irodalomtörténeti és esztétikai munkásság a szépirodalmi folyóiratok hasábjaira és a napilapok tárcarovatára szorult. Itt öt év alatt sok érdekes írás halmozódott föl. Ezek a cikkek is rendszerint valami alkalmosságba fogódnak s nem annyira az önálló kutatás szabta új eredmény értékesítésével, mint inkább a felfogás eredetiségével válnak ki. Nehány érdekes adatot és megállapítást az irodalomtörténet így is kiszemelhet belőlük.

Egy pár figyelmet keltő könyvet adott a Petőfi- és a Madách-centennárium. *Halász Gyula* népszerű Petőfi-életrajzot írt hat fejezetben. Könyve az ünneplő erdélyi magyarság számára készült, hogy ismerje meg legnagyobb költőjének regényes, tüneményes pályáját. Életének minden emlékezetes mozzanatát érinti, költészetének minden becses gyöngyszemét megragyogtatja. Érzik rajta az ünneplő hangulat, sugárzik belőle a szeretet melege. Tudományos igényekre nem tart számot. Petőfi költeményein, naplóján, útijegyzetein, levelezésén, valamint Szendrey Julia levelein és naplóján kívül csupán a már nyomtatásban levő adatokra, főképp Ferenczi Zoltán nagyszabású életrajzára támaszkodott — amint ezt maga is beismeri. Valóságos értéke: a Ferenczi-féle életrajznak sikerült kivonata. — *Benedek Elek* az erdélyi magyar ifjúságot ajándékozta meg igen kedves, meleg hangú Petőfi-életrajzával. E feladatra alkalmasabb toll nem termelt az övénél. Egyszerű, közvetlen mesemondó készségéből olyan színes, élvezetes és feledhetetlen emlékképeket rögzítő életírás kerekedik ki, mely megbecsülésre melegítheti és szeretetre lobbanthatja a magyar ifjú lelkét legnagyobb költője iránt. — *Csergő Tamás* marosvásárhelyi tanár nyomtatásba tette két alkalommal is elmondott Petőfi-émlékbeszédét. Lendületes szavakban hódol benne a költő óriás előtt. Széles világt-

irodalmi háttérbe állítja be és költeményeivel világítja meg Petőfi belső lelki életének kimeríthetetlen gazdagságát. Szavainak nyomtatásban is van hatása. Ugyanő gyűjtötte össze a Petőfi-émléksorokat, melyekben az erdélyi magyar szellemi élet közel ötven kiválósága mutatja be hódolatát a centennárium alkalmával a nagy költő előtt. — *Oláh Ferenc* színművész egységes képbe igyekezett csoportosítani Petőfi életének a színpadhoz fűződő mozzanatait. Sajnos, az adatok egymásmellé rakosgatásából a tervezett egyöntetű kép nem kerekedik ki. Sok fölösleges dolog emlegetése közben megfélekedezik arról, hogy tekintetét mélyre szögezze és Petőfi vívódó lelkének művészi indítékait kifejtse. Új megállapításokkal sem gazdagítja tudásunkat. De nem is ez volt a célja: egyrészt hódolat akart lenni a lángszellemű lélek előtt, ki életének egy szakával a színészetet megdicsőítette, másrészt törhetetlen vígasztalást és kemény bátorítást akart nyújtani a küzdelem terhes és nagy kulturhivatású útját járó erdélyi magyar színészetnek. — A kettős százados évforduló vége felé *Kristóf György* egyetemi tanár összegyűjtötte azokat a tanulmányait és cikkeket, amelyek Petőfiről és Madáchról a különböző folyóiratokban 1909 és 1923 között megjelentek. Kitűnik e gyűjteményből, hogy Kristóf György irodalomtörténeti és esztétikai munkássága a magyar irodalom e két világirodalmi nagysága köré tömörül. Az irodalomtörténet már magáévá is tette megállapításainak egy részét, melyekkel e két lánglelkű költőnk művészetének tisztánlátását megkönnyítette. Éles szemre valló cikkeinek összegyűjtésével nem végzett fölösleges munkát. Hasznát veszi az irodalomtörténet: nehezen megközelíthető szétszórt tanulmányait egy helyen kapja. Az érdeklődő közönség is tanulsággal forgatja ízlésesen kiállított, gazdag tartalmú könyvét. — Részben a magyar, részben a román irodalomtörténetbe kapcsolódik két kis füzet: az egyikben *Szócs Géza* gyergyószentmiklósi liceumi igazgató Petőfi és Eminescu életének és költészetének rokon motívumaira mutat rá, a másikban *Popovics József* volt magyar egyetemi magántanár román nyelven vázlatos képet rajzol Petőfiről. Ez utóbbi a bucurești szépművészeti miniszterium hivatalos kiadványa (Josif Popovici, *Alexandru Petőfi*. Editura Ministerul Culterol și Artelor. Tiparul Cultura Națională. București 1923, pag. 27. — Ism. Kristóf György, Pásztortűz 1923, 892-ik lapon).

Az alkalmi könyvek mellett még egy kiadás és egy költői

életrajz látott napvilágot Erdélyben. *Bakóczy Károly* székelyudvarhelyi tanár gondos kiadásban közzétette a székely poétának, *Fülöp Áronnak* (1861—1920), harminc éves költői pályája alatt írt s a különféle folyóiratokból összeszedett 36 db. lírai költeményét, amelyekből egy rokonszenves meleg lélek bontakozik ki. Ugyanő a székelyudvarhelyi ref. kollégium előljáróságának megbízásából szeretettel, bár több helyen hiányosan és vázlatosan, megírta Csaba költőjének életrajzát. Függelékül kiadta leveleit, melyek közül néhány Gyulai Pál és Endrődi Sándor megismeréséhez szolgáltat adatot.

Végül egy igen értékes irodalom-elméleti munkára is rámutathatunk, mely a megjelenési idejében nem keltett akkora figyelmet, mint ahogy megérdemelte volna. Ez *Borbély István*-nak a modern műalkotás főproblémáit tárgyaló tanulmánya, mely egészen önálló tudományos elméletet épít fel. Mélyen járó, nagyon fejlett művészi megértésre valló fejtegetései nemcsak a magyar, hanem az általános irodalmi viszonylatban is nagy önállóságra és eredetiségre tarthatnak számot. Szegényes esztétikai irodalmunknak határozott nyeresége ez a könyv s kívánatosná teszi, hogy szerzője a kilátásba helyezett ezirányú munkásságát tovább folytassa.

Bármilyen szerény is az önálló tudományos termelés az irodalomtörténet és az esztétika terén, a cikkek és a tanulmányok tekintélyes száma mégis szorgos tevékenységre és érdeklődő olvasóközönségre vall. Itt is a Petőfire és a Madáchra vonatkozók a legszámosabbak. Nehány Petőfi-cikk eddigi ismereteinket kimélyíti, élesebbé teszi és új szempontokkal gyarapítja. Mellettök Ady Endre kapta a legtöbb cikket. Közülök egy pár általános érdeklődésre is számot tarthat. Általában az alkalmosság, az emlékezet kegyeletes ápolása sok írást termelt. Így Vas Gereben, Szigeti József, Lisznyai Kálmán, Pákh Albert, Ipolyi Arnold, Aranyosrákosi Székely Sándor, az Auróra, a romanticizmus, a kolozsvári száz esztendő magyar színház megkapta a maga néhány hasábos méltatását; Gárdonyi Géza, Kiss József, Rákosi Viktor, Riedl Frigyes, Révai Károly pedig a maga nekrolóját.

Tarlózás közben friss eredményekre is bukkanunk. A Kájoni irodalmat néhány új adattal gazdagították a kérdés szakavatott kutatói. Mások Kempis első magyar fordítója, Huszti András magyar nyelvhasználatát s Bod Péter anekdotás gyűjteménye iránt keltenek érdeklődést. Kisfaludy Sándorról is került

elő egy kis irodalomtörténeti adalék. Jósika Miklós regény-költészetének kulcsát adja kezünkbe egy kis tanulmány, Eötvös Józsefről pedig egy eddig ismeretlen jellemképet olvasunk. Papp Ferenc Kemény életrajza több meleg méltatást váltott ki s újabb kutatásra adott alkalmat. Zalatnai tanuló kora friss adattal egészült ki s megkerült egyik regényének valószínű forrása. Csíky Gergelyről kapunk még új adatokat. Egressy Gábornak és Körösi Csoma Sándornak eddig ismeretlen leveleit olvassuk. Dickens magyar fordítóról s az angol regényíró magyar népszerűségéről is találunk összeállítást. Sok modern költő és elbeszélő találóan megrajzolt arcképét olvashatjuk. Esztétikai és kritikai aktuális kérdések is kerültek megvitatás alá. Az erdélyi magyar irodalom problémája és szervezése napirenden levő állandó kérdés.

Végül megemlíthetjük, hogy a magyar irodalom 1923 nyarán Valeniben a románság körében figyelmes hallgatóságra talált. Jorga Miklós felkérésére dr. Bitay Árpád marianumi tanár egy előadássorozatban mutatta be régi irodalmunkat 1711-ig, könyvekkel és facsimilékkel szemléltetve előadását. Több román napilap részletes és pontos kivonatot adott előadásából, melyet az 1924. év nyarán folytatni fog.

Az irodalomtörténetnek Erdélyben megvannak a maga sajátos feladatai. Gazdag multunk alatt sok értékes anyag, sok feldogozatlan emlék rejtőzik. A közvetlen források mellett állunk: fel kell kutatnunk azokat. Hadd lássuk, hogy milyen értékek fakadtak az erdélyi lélekből s milyen szellemi irányok érvényesültek nálunk. Sok értékes tanulságot vonhatunk le belőlük. Folyóiratunknak ez is egyik célkitűzése.

Alább az önálló kötetokről, cikkekről és tanulmányokról bibliographiát közlünk. Megjegyezzük azonban, hogy az erdélyi irodalom utóbbi öt évére vonatkozó kritikákat külön fogjuk csoportosítani.

*

BIBLIOGRAPHIA.

a) *Önálló kötetek.*

Bakóczy Károly, Fülöp Áron élete és költészete. Székelyudvarhely 1923., 159 l.

Benedek Elek, Petőfi. Szép Erdély ifjúságának. Az Erdélyi Irodalmi Társaság kiadása. Dicsőszentmárton 1922., 79 l., Erzsébet Könyvnyomda R. T.

Dr. Borbély István, Bevezetés a modern szépirodalom tanulmányozásába. I. rész: A modern műalkotás főproblémái. Kolozsvár 1920., 34 l., Stief.

Csergő Tamás, Petőfi. Emlékbeszéd. Irta és a „Szociális Miszzió” által június 6-án Gyergyószentmiklóson, a „Maros-Vásárhelyi Ref. Egyházi Dalkör” által július 30-án Maros-Vásárhelyen rendezett Petőfi-ünnepélyeken előadta. — Tg.-Murás — Marosvásárhely 1922., 15 l., Tipografia comunală.

Fülöp Áron kisebb költeményei. Székelyudvarhely 1921., 68 l., Könyvnyomda R. T.

Halász Gyula, Petőfi Sándor élete és halála. A költő születése századik évfordulójára kiadta a „Brassói Lapok” könyvkiadó vállalata. Brassó 1922., 97., l.

Dr. Kristóf György, Petőfi és Madách. Tanulmányok. Cluj—Kolozsvár 1923., 182 l., Minerva R. T. kiadása,

Oláh Ferenc, Petőfi és a szinpad. Előszóval ellátta Dr. Janovics Jenő. Kiadja: Az Erdélyi és Bánáti Színészegyesület. Cluj—Kolozsvár 1922., 46 l., Globus könyvnyomda.

Petőfi Emléksorok. 1922 január 1. Erdély. Kiadja Révész Béla könyvkereskedése Marosvásárhelyt. (Szerkesztette Csergő Tamás.) 88 l.

Dr. Szőcs Géza, Eminescu és Petőfi. Gyergyószentmiklós 1923., 16 l.

b) *Cikkek, tanulmányok.*

(Részint terünk szűk volta, részint a hírlap és a folyóirat anyag megközelíthetlensége miatt ez az összeállítás teljességre nem tart igényt. Így is alapja lehet egy kimerítő repertoriumnak. Az 1924. évtől kezdve teljességre törekszünk. — Rövidítések: E = Ellenzék. ESz = Erdélyi Szemle. H = Hírnök. IE = Ifjú Erdély. KM = Keresztény Magvető. KU = Keleti Ujság, MN = Magyar Nép. ML = Erdélyi Magyar Lányok. NK = Napkelet. Pt = Pásztortűz. U = Ujság. V = Vasárnap. VU = Vasárnapi Ujság. ZI = Zord Idő.)

Ady Endre. — Bálint Zoltán, A kezdő Ady ESz. 1919., 9—10 sz. — Boros László, Utolsó találkozásom Ady Endrével. ESz. 1919., 7—8 sz. — Hatvany Lajos, Ady. NK. II. 8. — Jeney József, Ady bűne. ESz. 1919., 7—8. — Dr. Kristóf György, Két magyar költő tragikumai. Justh Zsigmond és Ady. U. 1923., 164—165 sz. — Marót Károly, Ady filologia. NK. II. 11. — Mohácsi Jenő, Ady Endre a világirodalomban. NK. II. 13. — NagySándor, Emlékezés Ady Bandira.

Pt. 1921. II. 451. — Nagy Sándor, Ady Endre ősi otthonában. VU. III. 21. — Perényi József, A színesztétizis Ady költeményeiben. Pt. 1921., I. 374. — Szentimrei Jenő, Az Erdélyimádó Ady Endre. ESz. 1919., 7—8. — Vér Márk, Az Ady-költészet formaproblémája. ESz. 1919. 7—8. — Vincze Géza, Szempontok egy Ady-kritikához. Pt. 1921., I. 711. — Vincze Géza, Visszaemlékezés Ady Endrére. KU. 1923., 117, 119 sz. — Walter Gyula, Ady Endre mint prózaíró. ESz. 1919., 7—8. — Ady Endre és a zeneszerzők. ESz. 1919., 7—8.

Arany János — Járosi Andor, Arany pesszimizmusa. ESz. 1919., 37. sz. — Dr. Kristóf György, Akiket a magyar nép iránti szeretet fűzött össze. Arany János. MN. II. 29 sz.

Bartók György, A művészi szemlélés. Pt. 1921., I. 83 l.

Benedek Elek. — Dr. Kristóf György, Erdély jeles szülöttei. Benedek Elek. MN. III. 1.

Biró Lajos, 1820., ESz. 1920., 35 sz.

Bod Péter. — Csűrű Bálint, Egy régi magyar népkönyv (Szent Hilárius). Pt. 1921., I. 127 l. — Kristóf György, Bod Péter Szent Hiláriusának népszerűségéhez. Pt. 1921., I. 411. l.

b. i. Mi volt Dávid Ferencnek és Heltaí Gáspárnak az „igazi” neve. KM. 1922., 354 l.

Borbély István, Egy irodalomtörténetíró nemzedék. Pt. 1921., II. 526 l. — U. ő. Unitárius predikáció. Unit. Közlöny. 1920. — U. ő. A magyar irodalomtörténetíró munkája. Unit. Közl. 1920.

Csiky Gergely. — Márki Sándor, Csiky Gergely életéből. Pt. 1923., 841 l.

Csűrű Bálint, Egy virágének a XVIII. századból. Pt. 1921. II. 763 l.

Egressy Gábor. — Oláh Ferenc, Egressy Gábor és Bánk bán. KU. 1923., 75 sz.

Endrődi Sándor. — Biró Lajos, Jegyzetek Endrődi halálához. Pt. 1921., I. 31 l.

Eötvös József br. — Márton István, A szeretet hatalma (Eötvös József). H. 1922., 10. sz. — Pállfy János jellemképeiből: Eötvös József. E. 1923., 268. sz.

Felvinczy György. — Ligeti Ernő, Felvinczy György az első erdélyi szindirektor. Színházi koncesszió 1696-ban. KU. 1923., 131. sz.

Fülöp Áron. — Bakóczy Károly, Fülöp Áron. Pt. 1921., I. 279 l. — Biró Lajos, Látogatás Csaba költőjénél. ESz. 1920., 42. sz. — Biró Lajos, Fülöp Áron irodalmi hagyatékából. Pt. 1921., I. 172 l.

Gagyhy Dénes. — Kiss Ernő dr., Erdély jeles szülöttei. Gaghy Dénes. MN. III. 17. sz.

Gárdonyi Géza. — Fausztin, Gárdonyi Géza. ML. III. 5. sz. — György Lajos dr., Gárdonyi Géza. MN. II. 45. sz., H. 1922., 22. sz., Pt. 1922. II. 545 l.

Gulyás Károly, „Zord Idő” eleji. ZI. II. 5.

Gyarmati Zsigáné. — Berde Mária, Gyarmati Zsigáné hagyatékáról Pt. 1922. I. 381 l.

György Lajos dr., Dickens. ESz. 1920., 19. sz. — A száz esztendő kolozsvári színház. H. 1921., 8—9. sz. — A magyar regény multjából. H. 1922., 11. sz. — Kolozsvár irodalmi városa. E. 1923.,

292. sz. — Egy színházi est 100 évvel ezelőtt. H. 1923., 6. sz. —
A női hűség a középkori regényirodalomban. H. 1923., 11. sz. — Az
irodalmi kritika (Császár E. könyve). Pt. 1923., 548 l.

Gyulai Pál. — László Gábor, Gyulai-émlékek Kolozsvárt. ESz.
1920., 3. sz.

Hallgató, Magyar irodalomtörténet a regátban. Pt. 1923., 37. sz.

Husztai András. Biró Vencel, Husztai András Frankfurtban. Pt.
1921., I. 96 l. — Csúry Bálint, Husztai András magyar nyelvhasonlí-
tása. Pt. 1921., I. 258 l.

Imre Sándor, A színházi kritikáról. E. 1923., 117. sz.

Ipolyi Arnold. — Kristóf György, Ipolyi Arnold. E. 1923., 265 sz.

Irodalom, — Erdélyi. — Imre Sándor, Az erdélyi szinpad
irodalom. E. 1923., 108. sz. — Jakab Gáza, Erdélyi irodalompolitika.
H. 1923., 17. sz. — Jancsó Béla, Erdélyi irodalom és székely irodalom.
E. 1923., 291. sz. — Kristóf György, Az erdélyi magyar irodalom
multja és jövője. Pt. 1922., I. 257 l. — Dr. Makkai Sándor, Az erdélyi
magyarirodalom kérdése. Pt. 1922., I. 589 l. — Rass Károly, Az
erdélyi magyar irodalom. H. 1923., 11. sz. — Tompa László, Az új
erdélyi irodalom. E. 1923., 221 sz. — Az erdélyi irodalom szervezésé-
nek és hivatásának kérdése, I. ESz. 26—32 sz., NK. I—II. évf.

Jaklovszky Dénes, A legősibb Mária siralom. H. 1923., 9. sz.

P. Jánossy Béla, Irodalom és pornografia. H. 1923., 7. sz.

Jósika Miklós br. — Perényi József, Miért írta Jósika első
regényeit? Pt. 1921., II. 150 l. — K. L. Mikor Jósika Miklóst, a
regényírót temették titokban Kolozsváron. KU. 1923., 132. sz.

Jékey Aladár. — Kovács Dezső, Jékey Aladáról — Jékey
Aladárnak. ESz. 1919., 36. sz. — S. Nagy László, Jékey Aladár.
ESz. 1919., 33. sz.

Justh Zsigmond. — Kristóf György, Két magyar költő tragikuma.
Justh Zsigmond és Ady. U. 1923., 164—165. sz.

Kajoni János. — P. Boros Fortunat, Szélszegzetek a Kajoni
kérdéshez. H. 1921., 8. sz. — U. ő. Kajoni János Herbariuma. H.
1922., 19. sz. — P. Gaál Balázs, Ujabb adat Kajoni származásáról.
H. 1921., 7. sz. — Dr. Karácsonyi János, Kajoni János és a csik-
somlyói könyvsajtó. H. 1921., 4—5 sz.

Karinthy Frigyes. — Kuncz Aladár, Karinthy Frigyes. E.
1923., 227. sz.

Kemény Zsigmond br. — Dr. Bitay Árpád, Kemény Zsig-
mond Zalatnán. Ismeretlen adatok a nagy regényíró életéhez. E. 1923.,
285. sz. — Csergő Tamás, Kemény Zsigmond. ZI. II. 2. sz. — Csúry
Bálint dr., Ködképek a kedély láthatárán. Kemény Zsigmond forrásai
egyik regényalakjához. E. 1923., 285. sz. — György Lajos, Kemény
Zsigmond. E. 1923., 285. sz. — Ligeti Ernő, Kemény Zsigmond
Kolozsváron. KU. 1923., 284. sz. — Schöpflin Aladár, Kemény Zsig-
mond ifjúsága. KU. 1923., 56. sz.

Kisbán Miklós. — k. a. Kisbán Miklós. E. 1923., 233. sz.

Kisfaludy Sándor. — Járosi Andor, Kisfaludy Sándor ismeret-
len verstörödéke. ESz. 1919., 48—49. sz.

- Kiss Ernő dr.**, Egy kis könyv százesztendő jubileuma (Auróra). Pt. 1922., II. 365 l. — U. ö. 1821. Pt. 1921., I. 29. l.
- Kiss József.** — Borbély István, Kiss József. Pt. 1922. I. 33 l. U. ö. Kiss József. NK. 1921., 1312 l.
- Kosztolányi Dezső.** — Kuncz Aladár, Kosztolányi Dezső. E. 1923., 98. sz.
- Kovács Dezső.** — Borbély István, Erdélyi magyar szépprózaírók és költők. II. Kovács Dezső. Pt. 1922. I. 81 l. — U. ö. Kovács Dezső. IE. II. 3—4. sz.
- Kőrösi Csoma Sándor.** — Dr. Buday Árpád, Erdély jeles szülőttei. Kőrösi Csoma Sándor. MN. III. 32. sz. — Kőmives Lajos, Kőrösi Csoma Sándor három levele. KU. 1923., 292. sz.
- Kristóf György dr.*, A magyar ősköltészet problémái. Pt. 1921., I. 460 l. — Az újonnan felfedezett Árpádkori nyelvemlékünk. U. 1923., 95. sz. — A legrégebb magyar vers. Pt. 1923., 871 l. — A magyar tudományos társaságok történetéből. Pt. 1923., 37—39. sz.
- Lisznyai Kálmán.** — Kristóf György, Lisznyai Kálmán. Születésének 100 éves fordulójára. E. 1923., 233. sz.
- Madách Imre.** — Boros György, Madách és Vas Gereben. Pt. 1923., 577 l. — Fausztin, Madách Imre. ML. III. 10. sz. — Janovics Jenő, Madách Imre. NK. II. 2. — Kovács László, Jegyzetek Az ember tragédiájához. Pt. 1923., 321, 387 l. — Kristóf György, Madách emlékezete. Pt. 1923., 934, 993 l. — Kuncz Aladár, A mi Madáchunk. Pt. 1923., 717 l. — Márton István, Madách Imre költői pályája. H. 1923., 2. sz. — Rass Károly, Madách. Pt. 1923., 65 l. — U. ö. Magyar lángelmék. Madách Imre. MN. III. 610. sz. — Tófalvi György, Az ember tragédiája és a Marseillaise. U. 1923., 121—122. sz.
- Marosvásárhelyi Gergely.** — György Lajos, Szép lélekenyhítő drága kaláris (Kempis első fordítója). H. 1922., 24. sz.
- Márki Sándor*, Történelmi regények. Pt. 1921., II. 656 l.
- Márton István*, A százéves Auróra. ML. II. 5. sz. — U. ö. Káldi és Tárkányi. H. 1921., 1. sz.
- Mikes Kelemen.** — György Lajos, A régi emigránsok. Mikes Kelemen. Erdélyi M. Naptár. 1923., 60 l.
- Móricz Zsigmond.** — Kuncz Aladár, Móricz Zsigmond. E. 1923., 128. sz.
- Murányi Győző*, Intuitív és dogmatikus kritika. E. 1923., 22. sz.
- Nemes (Literáti) Sámuel.** — Z. Literáti Nemes Sámuel. ZI. I. 2. sz.
- Pákh Albert.** — Kristóf György, Pákh és Petőfi. Pt. 1923., 815 l. — Reményik Sándor, Pákh Alkert emlékezete. Pt. 1923., 801. l.
- Petelei István.** — Gulyás Károly, Petelei úr. ZI. I. 2. sz. — Járosi Andor, Petelei István. ESz. 1920., 1. sz. — Reményik Sándor, Petelei István. E. 1923., 292. sz. — Szentimrei Jenő, Petelei Istvánról. V. I. 7. sz.
- Petőfi Sándor.** — Bakó Kálmán, Petőfi és Szendrey Julia. ML. III. 8. sz. — Bartók György, Petőfi. Pt. 1923., 13 l. — U. ö. Petőfi. Pt. 1922., I. 290 l. — Biró Lajos, Petőfi hite a gondviselésben. H. 1913. 1. sz. — Bitay Árpád, Petőfi természetérzéke. ML. III. 8.

sz. — Borbély István, Petőfi költészetének korszakai. Pt. 1921. II. 715. l. — Csergő Tamás, „Nézek, nézek kifelé az ablakon.” Pt. 1921. II. 740 l. — U. ö. Petőfi emlékeszéd. I—II. Pt. 1921., II. 232, 267 l. — U. ö. Petőfi százada. H. 1923. 1. sz. — Dániel Viktor, Petőfi. Pt. 1922. II. 171 l. — Fausztin, Cipruslombok Etelke sirjáról. ML. III. 8. sz. — Ferenczi Zoltán, Petőfi Kolozsvárt. E. 1923., 86. sz. — Grandpierre Emil, Petőfi. ML. III. 8. sz. — György Lajos, Petőfi kultusz Erdélyben. H. 1923., 1. sz. — U. ö. Petőfi a világirodalomban. ML. III. 8. sz. — Kiss Ernő, Petőfi ismeretlen szerelme. Pt. 1923., 763 l. — Kristóf György, Petőfi értékelésének egy fontos szempontja. H. 1923., 1. sz. — U. ö. Petőfi ifjúsága. ML. III. 8. sz. — U. ö. Pákh és Petőfi. Pt. 1923., 815 l. — U. ö. Petőfi és a mágnások. H. 1923., 21—23. sz. — Márton István, Petőfi jelszava. ML. III. 8. sz. — Nagy Albert, Mikor Petőfi Tordán járt. ESz. 1919, 47. sz. — Pakocs Károly, Petőfi nászútazása. H. 1923., 1. sz. — Petres Kálmán, Petőfi és a szabadságharc. ML. III. 8. sz. — Péter Lajos, A századik eszten-dőt írjuk Petőfi születése óta. EM. Naptár. 1923., 20 l. — pjb. dr., A kereszturi vacsora. H. 1923., 1. sz. — Porkoláb István, Petőfi Ostfjasszonyfán. V. II. 28. sz. — U. Prattinger Ferenc, Petőfi Ameriká-baa. V. II. 34. sz. — Rajka László, Petőfi drámái és prózai elbeszélései. ML. III. 8. sz. — Révész János, Petőfi és Nagybánya. V. III. 1. sz. — Seprődi János, Petőfi és a magyar népdal. Pt. 1921. II. 929 l. — Szentimrei Jenő, Petőfi és Ady. V. II. 1. sz. — szj., A segesvári Petőfi-napok. V. II. 32. sz. — P. Trefán Leonard, Petőfi Vajdahunya-don. H. 1923., 1. sz. — y., Petőfi a világirodalomban. Petőfi irodalom. Petőfi kiadások. H. 1923., 1. sz. — W. K., Petőfi Szászsebesen. V. II. 31. sz. — Z. J., Petőfi utolsó útja. V. II. 21. sz.

Rass Károly, Irói ízlés és keresztény morál. H. 1923., 21. sz.

Ravasz László. — Dr. Tavaszy Sándor, Erdély jeles szülöttei. Ravasz László. MN. II. 20. sz.

Rákosi Viktor. — Alszeghy Zsolt, Rákosi Viktor. H. 1923., 22—23. sz. — Ignotus, Rákosi Viktor. KU. 1913., 217. sz.

Reményik Sándor. — Kovács László, Reményik Sándor. IE. II. 3—4. sz. — Tófalvi György, Erdély jeles szülöttei. Reményik Sándor. MN. III. 44. sz.

Reményik Sándor, Terror a kritikával szemben. E. 1923., 245 sz.

Révai Károly. — Kiss Ernő dr., Révai Károly meghalt. KU. 1923., 88. sz. — U. ö. Révai Károly. Pt., 1923., 541 l.

Riedl Frigyes. — Kristóf György, Riedl Frigyes. Pt. 1921. II. 305 l. — Walter Gyula, Riedl Frigyes. Pt., 1921. II. 338 l.

Schneller Károly dr., Visszaemlékezés az 1880-as évek sajtójára. ESz. 1919., 24, 27. sz.

Sebesi Samu. — Borbély István dr., Erdélyi magyar széppróza írók és költők. I. Sebesi Samu. Pt. 1911. II. 667 l.

Sik Sándor. — Reményik Sándor, Sik Sándor költészete. ESz. 1919., 39. sz. — Gajzágó Lenke, Sik Sándor költészete. ML. III. 1—2. sz.

Surányi Miklós. — Kuncz Aladár, Surányi Miklós. E. 1923., 80 sz.

Szabolcska Mihály. — Csüry Bálint, Szabolcska Mihály. MN. II. 12. sz.

Szabó Dezső. — Kuncz Aladár, Szabó Dezső. E. 1923., 163 sz.
Széchenyi István gr. — Márki Sándor, Széchenyinek egy álmúve ZI III. 5. sz.

Székely (Aranyosrákosi) Sándor. — Borbély István, Aranyosrákosi Székely Sándor. Pt. 1923., 39—40. sz. — Péter Lajos, A székelyek Erdélyben. KM. 1922., 2. sz. — Tamás Ernő, A székelyek Erdélyben. KU. 1923., 240. sz.

Szigeti József. — Biró Lajos, Egy jeles népszinműíró. Erdélyi M. Naptár. 1923., 87 l. — F., Szigeti József, ML. III. 17. sz. — Márton István, Szigeti József. H. 1923., 10. sz.

Szigligeti Ede. — Kováts S. János dr., Szigligeti Ede és a szinműírók. ESz. 1919., 25. sz.

Taurinus. — Márki Sándor, Egy négyszázéves erdélyi éposz. ESz. 1919., 46. sz.

Tóth Ede. — Tófalvi György, A falu rossza. U 1923., 292. sz.

Vas Gereben. — Boros György, Madách és Vas Gereben. Pt. 1923., 577 l. — Fausztin, Vas Gereben, ML. III. 15—16. sz. — Rass Károly, Vas Gereben. Pt. 1923., 39—40. sz.

Dr. György Lajos.

AZ UTOLSÓ ÖT ÉV MAGYAR NYELVTUDOMÁNYA.

Az utóbbi évek magyar nyelvtudományi irodalma a gazdasági válság nehézségeivel élet-halál küzdelmet vív. Lelkes törekvések, élni vágyó gondolatok szívós küzdelmet folytatnak a folyton növekvő nyomdai drágasággal. A *Magyar Etymologiai Szótár*, mely az utóbbi idők legmonumentálisabb alkotásának indult, bizonytalan időre félbenszakadt. A Pallas könyvkiadó vállalatától hirdetett kisebb terjedelmű kiadása máig sem látott napvilágot. A megindult *Új nyelvenléktár* a Bécsi kódexszel egyidőre abbanmaradt. A folyóiratok ritkán és folyton csökkenő terjedelemben jelennek meg. Az Akadémiától kiadott *Nyelvtudomány* megszűnt. A *Nyelvtudományi Közleményekből* az utóbbi öt év alatt mindössze két füzet jelent meg. A *Magyar Nyelv*, nyelvtudományunknak e meleg kis fészke, jelenti ma tudományunk eleven életét, de terjedelme annak is folyton csökken, Legutolsó füzeteiben kifejezett vészkiáltása — reméljük, nem talál süket fülekre a tudomány pártolójánál. A *Turánból* különösen értékes folyóirat: *Kőrösi Csoma-Archivum* lett (1921. óta) Németh Gyula jeles tudós szerkesztésében. A *Magyar Nyelvőr* Balassa József szerkesztésében a mult évben élte, jobban mondva tengette 52-dik évfolyamát. Félő, hogy a nyomasztó drágaság e folyóiratokat is elsovasztja.

De ez elszomorító kép mögül biztató világosság kandikál felénk. A magyar nyelvtudomány új korszakba lépett. A kritika és az adatgyűjtés kora után eljött a szintézis munkája, összefoglaló és bátor áttekintés az összes problémákon. A mai

kor az eredmény összegezésének ideje, mely az eddigieket a maga többletével gyarapítva, átértékelve új látószögből igyekszik áttekinteni a nyelvtudomány mezején. Így többek közt az ősrökönység sokat vitatott problémájai s új megvilágításba került, a vele összefüggő tudományok mai szintjéről tekintve.

A *Magyar Nyelv* című folyóirat lelkes gárdája, élükön Gombocz Zoltánnal, Melich Jánossal és Németh Gyulával az Akadémia megbízásából egy monumentális munka alkotására tömörült, melynek címe: *A magyar és finnugor nyelvtudomány kézikönyve*. Az első 60 ívre tervezett kötet a magyar nyelvtudomány kézikönyve lesz, a második hasonló terjedelemben a finn és a többi rokonyelvekkel foglalkozik.

Az első kötet legtöbb cikkét Gombocz Zoltán és Melich János írja, kik Szinnyei Józseffel egyetemben eddigi munkásságukkal megeremítették a történeti magyar nyelvtant s módszeresen földolgozták a magyar szókészlet forrásait. Gombocz világos és mélyreható látása, Melich termékeny szelleme mindkettejük óriási tudásával, nyelvismeretével, lelkességével és szorgalmával párosulva ma valósággal a magyar nyelvtudományt jelenti. A *Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének* tervrajza szerint Gombocz írja meg a nyelvtörténeti módszertant, a magyar nyelv bolgár, török és kozár-besenyő-kun elemeit és Klemm Antallal együtt a magyar nyelv történeti mondattanát. Melich dolgozza föl a magyar nyelvtudomány történetét, a magyar nyelv esszét, szláv, latin és neo-latin elemeit, a magyar helyesírás történetét, a magyar nyelv történeti hangtanát, Jakubovich Emillel a régi magyar nyelvemlékeket, Tolnai Vilmosal a magyar jövevényszavakat más nyelvekben. Hóman Bálint jeles historikus írja meg a honfoglaláskori Magyarország rajzát. Résztvesz a nagy munkában nyelvtudományunk régi nagyjai közül Szinnyei József is (a magyar nyelv történeti alakтана; a magyar nyelv eredeti szókészlete), meg a nagy kora ellenére is törhetetlen munkabírású és friss szellemű Szily Kálmán, a nyelvújítás legalaposabb ismerője, ki Tolnai Vilmossal együtt a nyelvújítás történetét írja meg. A magyar nyelvjárásokról, népköltészetünkről Horger Antal, a magyar nyelv-hasonlítás történetéről meg a rokon népekről és nyelvekről Pápay József, a szólásokról és a magyar mythologia irodalmáról Tolnai Vilmos, a magyar nyelv oszmanli elemeiről, meg a régi magyar írásról (rovásírás) Németh Gyula, a magyar nyelv esztétikájáról Zolnai Béla, a magyar nyelv német elemeiről Thienemann Tivadar, a magyar irodalmi nyelv történetéről Trócsányi Zoltán ír. A magyarság őstörténetét e kérdésnek ma egyik legalaposabb ismerője: gróf Zichy István tárgyalja. Pais Dezső a magyar tulajdonnevekről, Madarassy László a magyar ethnikai csoportokról fog írni.

A nagy mű kétféle kiadásban jelenik meg, t. i. kötetben s minden egyes tanulmány külön füzetben is. Eddig öt tanulmány jelent meg. Gombocz Zoltánnak *Nyelvtörténeti módszer-*

tan című tanulmánya nyitja meg a sort. Írója az őt jellemző világo ssággal és tömörséggel a történeti nyelvtudományról, a nyelvi változásokról s azok vizsgálati módszeréről értekezik. Mindaz, amit a hang- és különösen a jelentésváltozásokról szóló fejezetekben kifejti, új gondolataival, rendszerességével, világo sságával egyaránt kiváló értékű. Pápay Józsefnek két tanulmánya szintén kikerült a sajtó alól. Az elsőben a magyar nyelvhaso nlítás történetét foglalja össze Budenz Józseffel be zárólag, a másodikban a finn-ugor népeket és nyelveket ismer teti.— Az 5. számú füzet gróf Zichy István műve: *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig*. Két korszakot különböztet meg a magyarság őstörténetében. Az első a magyar-ugor kor, melynek kezdetleges műveltségéről a nyelvi, etnográfiai, archeologiai adalékok segítségével érdekes képet rajzol. A második az ugor-magyar és hun (török) elemek egyesüléséből a történeti magyarság kialakulásának korszaka. Ez művének új adatokban és eredményekben gazdagabbik, igen érdekes része. A magyarság e korbéli műveltségét a történeti és nyelvi adatoknak nagy bőségevel, az újabb kutatások idevágó eredményeinek részletes ismeretével rajzolja meg. Tanulságos, hogyan veszi segítségül a magyarság ősi hazájának meghatározására a növényföldrajzi módszert.

Zichy István gróf művénél nem kisebb érdekességű és jelentőségű Hóman Bálintnak: *A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése* című tanulmánya. A forráskritikai és tárgyi rész letkutatás alapján új, kritikai világot derít a honfoglalástörténet alapproblémájára. A magyar nép politikai megszervezése egy török (hún) nép műve volt, mely az általa leigázott magyar-ugor néppel összevegyülve fölvette annak nyelvét, de egyúttal a saját nyelvének számos fogalmával mint kölcsönszavakkal gazdagította is. A leigázott magyar-ugorság viszont a hódító törökség magasabb kulturáját, etnikus sajátosságait tette magáévá. A IX. század közepén teljes kulturális és nyelvi egységben mint egységes nép jelenik meg az akkor már magyarnak nevezett nép, melyet az egykorú bizánci írók töröknek, a keletiek török fajúnak tartanak. Politikai szervezkedésük rajza és a honfoglalás tudatos voltának kifejtése után a honfoglalás művelétének és a megtelepülés mikéntjének leírásában már bátran támaszkodik krónikásaink és Anonymus adataira is, kiknek forrásértékéről ismét kedvezőbb vélemény kezd kialakulni, melyet nagyban támogatnak Melich Jánosnak nyelvtudományi alapon végzett buvárlatai (Bolgárok és szlávok. Magyar Nyelv 1921.).

Terünk nem engedi, hogy ez érdekes kérdés gazdag irodalmát részletesen ismertessük. Csupán utalunk ez irodalom fontosabb termékeire. Ilyen pl. Gombocz két tanulmánya: *A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány* (Nyelvtudományi Közlemények 45—46. köt.). *A bolgárok és a magyar húnmonda* (Magyar Nyelv 1921.); Hóman Bálint: *A székelyek eredete*

(Magyar Ny. 1921.); Németh Gyula: *Török jövevényszavaink középső rétege, On-ogur, hét-magyar, dentü-mogyer* (Magy. Ny. 1921); Pais Dezső: *Régi személyneveink jelentéstana* (Magyar Ny. 1921—22.); Fehér Géza: *Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V—XI. Jahrhunderten*, 1921.

Örvendetes haladást tett az utóbbi években a magyar nyelvemlékek ügye is. E téren kiemelendők Jakubovich Emil kutatásai (Adalékok nyelvemlékeink sorozatához. Magyar Nyelv 1919—20. Magyar felségfolyamodvány 1524-ből. Magyar Ny. 1923.), melyekben kritikai revízió mellett újabb adalékokkal gyarapítja nyelvemlékeink sorozatát, többek közt újból fölfedezi és hűen kiadja a sokáig lappangott Bagonyai Ráolvasásokat. De legnagyobb esemény e téren az Ómagyar Máriásiralom fölfedezése, melyet hasonmásban és tanulmány kíséretében Gragger Róbert adott ki (Magyar Nyelv 1923. és külön is). A szakvélemény szerint a Halotti Beszéd után az Ómagyar Máriásiralom a magyar nyelvnek (s egyúttal valamennyi finnugor nyelvnek) legrégebb (a XIII. század második feléből származó) összefüggő szövegű emléke. Nyelvemlékeink ügyével kapcsolatban említendő, hogy a Régi Magyar Költők Tárának is megindult a második kiadása, melynek első kötete Horváth Cyrill gondos kiadásában betűhű közlésben tartalmazza költészetünk legrégebb emlékeit.

A Nagy Szótár munkálatai, melyeket a vörös korszak megsemmisítéssel fenyegetett, most már ismét teljes erővel folynak. 1921-ig az összegyűjtött adatok száma 2.346,237-re növekedett. A papírság azonban újabb veszéllyel fenyegeti a munkát. A Nyelvtudományi Társaság tájszótári munkásai számára utasításokat dolgoztatott ki. Eddig Erdélyi Lajos székely tájszótára készült el teljesen.

A nyelvtudományi irodalom eseményeiből kiemeljük még, hogy Szinnyi József *Magyar Nyelvhasznításának* 1920-ban megjelent a hatodik kiadása. 1919-ben második javított kiadásban és 1920-ban az Ungarische Bibliothek első számaként németül megjelent: *A magyarság eredete nyelve és honfoglaláskori műveltsége* című tanulmánya, 1922-ben pedig a Sammlung Göschenben a *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft* második javított kiadása látott napvilágot. Szinnyi a finnugor nyelvészet eredményeinek ma legszakavatottabb számontartója és legszabatosabb összefoglalója. E kiadványai a maguk nemében pótolhatatlan feladatot teljesítenek.

Mult számunkban bemutattuk Kertész Manó szép könyvét (Szokásmondások) és az Akadémia helyesírási szabályait. Zolnai Gyulának érdekes vizsgálatai jelentek meg a *-si* képző eredetéről (1920.). Nem hagyhatjuk említés nélkül Sági István hézagpótló művét: A magyar szótárak és nyelvtanok könyvszete (Budapest, 1922) és Zolnai Bélának: *Az idegen szavak kérdése nyelvészettikai szempontból* című tanulmányát sem.

A csupán folyóiratokban megjelent munkák közül Klemm

Antal összehasonlító mondattani vizsgálatait (Magyar Nyelv 1919—23.), Melich János szófejtéseit, Gombocz, Zolnai Gyula, Horger nyelvtörténeti, illetőleg nyelvjárástani tanulmányait, Zlinszky Aladár és Tolnai Vilmos tanulmányait, Petőfi nyelvéről s az ifjan elhunyt Somogyi Gézának a vasi Hegyhát nyelvéről írt dolgozatát emeljük ki.

Végül örömmel tölt el, hogy ma is olvashatjuk nyelvtudományunk agg nestorának, a 85 éves Szily Kálmánnak szelleme friss erejéről és lelkes buzgalmáról tanuskodó értékes fejtegetéseit és megjegyzéseit az ő kedves *Magyar Nyelvében*. De sajnálattal nélkülözzük Lehr Albert nyelvhelyességi vitáit és magyarázatait Arany és más nagyjaink nyelvéről, melyek a Magyar Nyelvnek oly sajátos szint és eleveiséget adtak, hogy nehezünkre esik e derék folyóiratot nélkülük elképzelni.

Dr. Csűry Bálint.

1920-ÓTA ROMÁNIÁBAN MEGJELENT MAGYAR NYELVŰ TÖRTÉNETI TANKÖNYVEINK.

E könyvek létrejövele, illetőleg megírása alkalmoszerűségének, vagy szükségességének megvannak a maguk közismert előzményei. Az új államalakulás teremtette követelmény szerint, középiskoláink bizonyítványainak érvényességét a román történelem tanításához kötötték. Ez a tantárgy követte nyomon hazai földrajzunkkal együtt a román nyelv tanítási kötelezettségét. A rendelet oly váratlanul jött, hogy abban a pillanatban hiányozván mindennemű módszeres tankönyv, kénytelen-kelletlen elfogadtuk azt, ami nagyhirtelen készen volt. Ezért ezeknél a Románia történetét tárgyaló legelső könyveinknél, sokkal enyhébb mértékre van szükségünk, mint a későbbiekkel és az egyetemes történelmiekkal szemben. Ez utóbbiakat már nem a gyors és talán sokszor élelmes üzletszerűség hozta létre, hanem előrelátott és tervszerű megfontoltság. Ezek szerint is legtermészetesebb, ha ismertetésünkben ugyanazt a sorrendet követjük, amint nyilvánosságra kerültek e könyvek, Vegyük tehát előbb a Románia történetével foglalkozókat; utánuk rátérünk a világtörténelmiekre.

I. Románia történetének kézikönyvei.

1. *Dr. Szőcs Géza*, A román nemzet és Románia története. Aguletti „Istoria Românilor” című műve nyomán átdolgozta és kiegészítette. I. rész: A románok történetéről a fanarioták koráig. Cluj—Kolozsvár, 1920., 151 l.). Az „Új Világ” Lapkiadó vállalat kiadása.

2. *V. Candrea-P. Dejeu*, Románia története középiskolák használatára a román közoktatásügyi miniszter által kibocsátott analitikai tanterv alapján. Oradea-Mare, 1920, 124 l. Tipografia Librăria Românească Soc. pe Acțiuni.

3. *Dr. I. Lupas*, A román nemzet története rövid előadásban iskolai és magánhasználatra. Cluj. 1920., 186 l. Cartea Românească R. T. kiadása. Második bővített kiadás. Cluj, 1921., 251 l. Ardealul.

4. *Candrea László és dr. Kováts S. János*, A román nemzet története. A magyar tannyelvű középiskolák IV. és VIII. a felső kereskedelmi iskolák III. és a tanítóképzők megfelelő osztályai számára. II-ik teljesen átdolgozott kiadás. Cluj—Kolozsvar, 1922., 171 l. Minerva kiadás.

1. Időrendben legelső a már 1920-ban megjelent Aguletti-átdolgozás *Dr. Szöcs Gézától*. Ő mindjárt avval hibázta el a dolgot, hogy egy nem a leg jobbnak elismert tankönyvet választott mintául és dolgozott át. A másik hiba az volt, hogy az így átgyúrt könyv Románia története volt ugyan, de nem az új Romániáé és ha foglalkozott is itt ott a többi románsággal, nem próbálta, de nem is tudta hozzákapcsolni amahhoz; így a tanár kezébe egy nagyon nehezen összefoglalható ismerethalmazt adott, melyet az a magyar tanulóval nem tudott kellőképpen elsajátíttatni. Ez a könyv csak ebben az első részben íródott meg, folytatása és befejező része elmaradt. Akkor még a régi tanterv szerint három órás tantárgy volt a történelem és Románia történelme csak a VIII. osztályban volt kötelező. Így, ami terjedelmét illeti, megfelelő lett volna, de a mozaikszerűsége, sokhelyütt rapszodikus volta és egyes helyeinek részletessége miatt sok kihagyással, másutt meg betoldásokkal lehetett csak használni. Egyes helyeken tárgyi tévedései is vannak, s úgy ezek, mint különböző művekből vett idézetei miatt alig hasonlított módszeres tankönyvhöz.

Hogy e könyv mennyire nem törekszik semmiféle módszer követni, annak megvilágítására legyen elég Mihály Vajdáról szóló részére utalni, hol tizenhét oldalon keresztül szól tárgyaról, de a vége felé már annyira kifogy a lélekzete, hogy polemizálni kezd hőse védelmére a magyar történetírással. Acsády, Szilágyi műveiből idevonatkozó idézeteket közöl és a székelyekhez való jóviszonyának igazolására okleveles bizonyságoktól sem retten vissza.

Mikor e könyvet a tanításnál használni voltunk kénytelenek, bármennyire is igyekeztünk belőle tiszta képet nyerni a fejedelemségek történetéről, azt a jobb tanulóknál sem igen sikerült elérnünk, pedig ahol lehetett más beosztással, jegye-

teléssel és mindenféle más módon igyekeztünk bele világosságot hozni. A két fejedelemség eseményei és uralkodói néhol teljesen összezavarodnak, mert nincsenek kellően jelezve, vagy megkülönböztetve, úgy hogy e könyvvel jó osztályban is csak gyöngye eredményt lehetett elérni. Stílusa is elsiert és pongyola, s használata a régebbi tankönyvekhez szokott tanárnak és tanulóknak egyaránt nehéz és terhes volt.

2. E könyvvel egyidőben jelent meg *V. Candrea-P. Dejeu* „*Románia története*” középiskolák használatára. A Szöcséhez képest nagy haladást jelentő munka. Bizonyosága ennek, hogy több évig használatban volt iskoláinkban. Előszava is sokat ígérő: célul tűzi ki maga elé a román nemzet történetével kapcsolatban megismertetni mindama népek multját, melyek történelmi emlékezés óta e földet lakták és lakják jelenleg is. Alapelve a történelmi igazság.

Lássuk, hogy a könyv szerzői miképen igyekeztek beváltani ezt az öntudatos, a valódi célt és határokat teljesen tisztán látó, önmaguk felállította követelményeket. A magyarok történetére vonatkozó rendszeres feldolgozást csak az erdélyi románsággal kapcsolatban találunk benne; pedig a magyarság a mostani Románia földjének egy olyan ethnikai kisebbsége, melynek multja évszázadokon át egy volt a vele egy országban lakó magyarokéval, úgy hogy multjok nem külön, hanem közös az 1918-iki eseményekig. Ugyanúgy vannak a szászok, kikkel könyvünk négy sorban végez (39. l.), a szintén Romániához került szászok, a dobrudszai törökök és bolgárok, a zsidók, örmények, tótok, oroszok stb., kikkel egyáltalán nem törődik. Pedig mindezeknek a népeknek akár orosz, akár bolgár, vagy magyar fenhatóság alatt állottak eddig, mind külön történetük van és életük csak Romániához kerülésük óta kapcsolódik közös multtá össze.

De az előszó nem is csak a jelenben itt lakó népeket illetőleg tett ígéretet, hanem „történelmi emlékezés óta” e földön lakott népekre is hivatkozik. Akkor miért nincs szó a Herodotos említette szkítákról és agatirzeokról, mint Erdély őslakóiról, a Moldvában huzamosan letelepedett básztárnokról stb.? Egyébként, ha a tanterv nem is írja elő, azért nagyon szükséges volna legalább a VIII. osztály számára egy kis vázlatát adni Románia történelem előtti kora történetének; hiszen Erdély földje az ősember fejlődése fokozatának majd minden idejére mutat fel maradványokat. Egyáltalában nagy nehézséget okoz

tankönyvíróinknak, hogy nekik tulajdonképpen kétféle igény számára kell dolgozniuk, mikor ugyanaz a tankönyv van használatban IV. osztályban, mint a VIII.-ban. Így történik aztán, hogy míg ez egyik fokon t. k. az epikus módszert kell használniuk, ugyanakkor a magasabbiknál pragmatikus, vagy genetikus módszer volna alkalmazandó, s mind kettőnek eleget tenni akarván, vagy szintelenekké válnak, vagy a naívság s a tulságosan magas stílus érthetetlen szárazsága végletei között ingadoznak. A szóbanforgó könyv is a IV. osztály számára tulságosan nehéz, sőt részletezései miatt a magasabb fokon is néhol adathalmazzá válik, melynek hiányzik a kellő áttekintése. Most, amikor külön irodalomtörténetet is tanulnak, művelődéstörténeti fejezetei is inkább általánosságok között maradhattak volna.

Még csak a román nemzet- és nyelvszármaztatására vonatkozólag volna az a megjegyzésünk, hogy azt ne csak egyoldalúlag világítsák meg tankönyvíróink, t. i. dák-román felfogásban, hanem említsék meg a másik elméletet is, amelynek éppen olyan tudományos fontossága van és éppen úgy hozzá tartozik a történelmi igazsághoz, mint bármi egyéb. Vannak kisebb történelmi tévedései is; így, mikor az állítja, hogy a Zápolyai János és Ferdinánd közötti viszálykodás következtében Erdély és a Tisza-Duna köze török kézre került (50. l.). Erdély sohasem volt török kézen. Sok helyt nyelve és stílusa is kifogásolható (egyik krónikásról mondja: „stilusa igen csinos, telve politikai gyöngyökkel”), ezt azonban szerzők gyors munkájának lehet tulajdonítani.

„*A román nemzet történelme rövid előadásban* iskolai és magánhasználatra” a címe *Dr. I. Lupaş* egyetemi tanár könyvének, amelyről már első tekintetre azért is kedvezőbb a benyomásunk, mert kiállítása jobb papíron, szebb nyomással és itt-ott képekkel ellátva, az előbbieknél jobb külsejű. Lupaş azonban egyéb tekintetekben is jobb módszerrel dolgozta fel tárgyát, azt inkább hatalmában tudta tartani, ami az olvasóra sem maradt hatás nélkül. Ő már némileg oknyomozó alapon foglalkozik a románság fejlődésével és bár az idő rövidege meggátolja tanítását, de mint olvasmány is nagyon termékenyítő hatással lehet a tanulóra: így mindjárt a bevezető részt képező tanulmánya, melyet a nemzeti élet történelmi tényezőiről írt, bár egyes részeiben politikai íze van.

Ennek elolvasása után mindjárt kitűnik, hogy itt

olyan íróval van dolgunk, ki nem más, idegen írók szócsöve, hanem önállóan dolgozik. Lupaş ismeri nemcsak román nemzete történetét, hanem a magyarságét is; foglalkozott mindkettő multjával s annak forrásaival. Másrészt az is igaz, hogy míg nagyon szépen megírt fejezeteket, mind-megannyi külön tanulmányként szereplő dolgozatokat sorakoztat egymás mellé, addig, mint aki sohasem bajlódott tanítással, azok nem annyira megtanulásra, hanem, olvasmányokul alkalmasak, kivált mikor egy egykorú krónikás, oklevél, törvénycikk, vagy oklevél idézetével szakítja meg a tanuló eszmemenetét és zökkenti ki gondolatai sodrából.

A könyv beosztása eléggé áttekinthető és az anyag elsjátítása kevésbé van megnehezítve felesleges részletek összehordásával. Fejezetei is eléggé egymásbakapcsolódnak és kellő arányokban ölelik fel a fontos tényezőket, vagy mellőzik a kevésbé fontosakat. Azonban bár hangoztatja a tárgyilagosságot, mégis ahol csak alkalom adódik reá, nem mulasztja el az erdélyi *románság* sanyarú helyzetét, elnyomottságát hangoztatni, még pedig abban a beállításban, hogy nála a jobbágyságnak a nemességgel vívó küzdelmei sohasem társadalmi, hanem nemzetiségi jellegűek, a jobbágysággal azonosított románság évszázados sérelmei; s szerinte még a háborúba is inkább a román jobbágyokat kényszerítik menni, csak hogy a magyar itthon maradhasson, s nem sajnálták a román jobbágyokat „ha mindnyájan is föláldozzák életüket az ország védelmére”. (70. l.)

Viszont, azt is el kell ismernünk, hogy olyan fejedelmi alakoktól, mint Bethlen Gábor, nem sajnált egy-két elismerő szót, mint „higgadt és kiváló” (90. l.). Ami magukat a történelmi eseményeket illeti, tárgyilagossága és elfogulatlansága nem hiányzik.

Van egy néhány kisebb-nagyobb tévedése is a könyvnek. Így nem áll az az állítása, mintha Herodotos a dákokról megemlékeznék (15. l.). A Dacia felosztásáról mondtak egyáltalán nem pontosak, (22. l.) a D. Traiana és D. Aureliana elnevezések is csak a történetírás elkeresztelése, valóságban sohasem nevezték e területeket így (23. l.). A bolgárok tárgyalásánál (28. l.) „Egy keresztény martirt gyilkoló bolgár” c. kép egyáltalában tankönyvbe és legkevésbé ide, nem talál. A bolgár népet nem lehet ilyen jelenet ábrázolásával jellemezni, mert ez a „bolgár” néven kívül semmi vonatkozásba a kérdéssel nem hozható. A szerinte „első székely, kinek neve

ismeretes” (33. l.), Bogomir, nem volt székely, már csak azért sem, mert székely ispánt nem neveztek ki a székelyek közül. Az (54. l.) az egyetlen mondatban kifejezett állítás, hogy Drágfi, Zápolya, Báthory István román eredetűek voltak, nincs bebizonyítva. Helytelen az az állítás (72. l.), mintha II. Lajos király mocsárba fulladt volna. A három nemzetnek teljesen a latin elnevezés alapján, mint nemesek, székelyek és szászok említése (80. l.) nem helyes, mert a „nobiles” elnevezés alatt a magyar nemesekről lehet csak szó. Nagyon téves az az állítás, mintha a „suplex libellus valachorum” elnevezés gúnyolódás lett volna (134. l.). A levéltárakban százával lehet ily elnevezésű kérést találni, melyeknek suplex libellus címét maguk a kérelmezők írták rá; ez elnevezést mint közönséges formulát használták minden kérvényre.

A román nemzet és nyelv megalakulása vázolásában ez a könyv is csak a hivatalos felfogást ismerteti és pedig oly bizonyossággal, mintha más elmélet nem is léteznék a tudományban. Az évvégi összefoglaló ismétléseknél nagy szolgálatot tesznek a IX. fejezetben közölt munténiai, moldvai és erdélyi fejedelmek névsorai, bár az utóbbiakét helyesebb lett volna a két első ország fejedelmeivel párhuzamosan közölni és ha nemcsak a független erdélyi fejedelemség urainak, hanem azoknak a magyar királyoknak névsora is helyet kap a felsorolásban, akik 1918-ig szintén urai voltak e földnek. Emeli végül a könyv értékét az annak utolsó fejezetét képező repertorium, mely felsorolja a román és más nyelveken megjelent, Románia történetére vonatkozó forrás és segédműveket. Ezekből azonban, sajnos, az utolsó évtizedek számos értékes műve hiányzik.

4. Legujabb keletü, 1922-ben jelent meg *Candrea L. és dr. Kováts S. J. „A román nemzet története”* c. tankönyv, melynek kezünkben levő példánya második kiadásnak van ugyan jelezve, de mi az elsőről nem tudunk. Feltesszük, hogy nem a Candrea-Dejeu-félt kell alatta érteni, mert oly nagy különbség van a kettő között, hogy az csak sok tulzással történhetnék.

Különben, maga a cím is egyoldalú, mert igaz, hogy a tanterv ezt írja elő, de inkább fedné a célt és tartalmat is, ha az ország és nem csak az uralkodó nemzet múltja volna a megismerés céljául kitűzve. A bevezető rész is nemcsak a románokról, hanem a Romániában lakó többi népekről szól.

S tovább, a következő lapon arról van szó, hogy „a román nép története nem csupán a mai Románia területén élő románok történetével foglalkozik, felöleli a hazánk területén kívül élő románok történetét is. Tárgyalja továbbá a szomszéd népek és országok történetét is.” Ezek a kijelentések is tullepik a címben jelzett keretet, s midőn az ókor történetébe belefoglalja a Románia területén élt őslakók történetét, evvel ismét a címtől messzeeső kategoriák között mozog.

Pedig csak az illir-trák-dák és géta népek találnek említést a könyvben; Erdélynek és Moldovának egyéb őslakóiról szó sincsen benne. Vajjon nem volna-e helyesebb beosztás a román nyelv és nemzet származásával, megalakulásával kezdeni a tárgyat, s avval bővebben foglalkozva, minden oldalról fejtegetni azt és nem csak átsiklani rajta; amikor aztán a tanuló így megtudta az összefüggést és megérti a kapcsolatot, csak akkor áttérni az illir-trák ősrakokonok történetére. Ki kellene terjeszkedni a bolgárok, hunok, gepidák származására is, mint amely népek mind megfordultak Dácia területén. Az avar uralomról egyáltalában nem történik említés; arról sem, hogy a románságra is nagy hatással volt szlávtság honnan került Erdélybe és a Balkán félszigetre; sőt a magyarok származásával is igen röviden végez.

Különös figyelmet érdemelt volna Erdély őstörténete, hiszen itt Erdély bércei közt maradhatott fenn a románság, a népvándorlás mindent elsöprő viharai között. Itt is szembetünő a IV. és VIII. osztályban ugyanazon tankönyvből való tanításnak lehetetlensége. Vannak a történelemnek olyan kérdései, melyeknek fejtegetése az egyik fokon felesleges, vagy lehetetlenség volna, a másik, magasabb osztályban pedig épen szükséges. Ha már minden áron ugyanazon tankönyv használata van divatban mindkét osztályban, akkor legalább az alsóbbfokon nem tárgyalandó dolgokat apróbb szedéssel kellene megkülönböztetni.

A mi a könyv hangját, felfogását illeti, az teljesen tárgyilagos: még akkor is megőrzi higgadtságát, mikor a legújabb dolgokról van szó. Másik érdeme a könyvnek az, hogy elég, az eddigieknél több teret szentelt az erdélyi románság fejlődésének, eléggé kidomborítja annak nagy szerepét a kulturális fellendülésben, mely a mai fejlődésnek igazi alapját képezte. E történelmi könyvek megírásának nagy nehézsége az, hogy kettős, a moldovai és munténiai, sőt az erdélyi románságával

együtt, hármastörténelmi menet vezetésével, párhuzamos kérdések hovatovább mindjobban egymáshoz kapcsolódó, de mégis önmagukban is önálló fejlődésű multak fejtegetése feladatával megterhelve, nagyon kell arra vigyázni, hogy az olvasó és még inkább a tanuló előtt is mindvégig tisztán álljon a trialis gyökérből egy közös törzsben egyesülő természetes történet. Könyvünk ezt a nem könnyű feladatot elég szerencsésen oldja meg. Kezdi Munteniával és az első államhájegecesedési alakulással; ennek történetével Ţepelus haláláig foglalkozik. Áttér Moldova megalakulására és a fejedelemséggel Jó Sándor uralkodásáig szintén végez. A következő két fejezet az államszervezettel és az erdélyi románsággal foglalkozik, hogy aztán Nagy István személyében újból Moldovára térjen át. Tovább is ily átváltásokkal mindig a nevezetesebb szerepet játszott országhoz, vagy egyes kiváló uralkodókhoz kapcsolódva halad végig a két testvérország és az erdélyi románság történetén.

Isméltések idején nagyon jó szolgálatot tesznek a tanulóknak a fejezetek végén levő apróbetűs vázlatozások, amelyek összefoglalva adják az egész anyagnak sűrített tartalmát. Nem kevésbé hasznos a könyv végéhez csatolt kortáni táblázat is, mely némely tekintetben a Lupaşénál áttekinthetőbb, de azzal szemben hátrányára szolgál, hogy kimaradt belőle az erdélyi fejedelmek sorozata. Végül csak annyit, hogy kár volt, kivált az alsóbbfokú oktatás szempontjából néhány képet és térképet nem csatolni a könyvhöz akár önállóan, de még inkább magába a szövegbe, mert tudvalevő, hogy ez memorizálás szempontjából, de az érdeklődés felkeltésénél is mily nagy szerepet játszik, kivált hogyha, mintajelen esetben, más szemléltető eszköz nem áll a tanárnak rendelkezésre.

Ezzel a Románia történelmével foglalkozó, négy év óta megjelent magyarnyelvű tankönyveink sorának végére jutottunk, s kitűzött célunkhoz képest még hátra van egyetemes történelmi könyveinkkel foglalkozni.

Dr. Dékáni Kálmán.

A NYUGAT-EURÓPAI KULTÚRA SORSA SPENGLER FILOZÓFIÁJÁNAK TÜKRÉBEN.

Oswald *Spengler* „Der Untergang des Abendlandes” „Nyugat alkonya” címet viselő nagy műve a jelenkori szellem-tudományok egyik legnagyobb jelentőségű alkotása. E nagy mű először 1918. júliusában jelent meg és azóta új meg új kiadásokban forog a világ minden nemzetének kezén, olyan nagy példányszámban, ami egészen páratlan a jelenkori tudományok irodalmában. A müncheni Beck-féle Verlagsbuchhandlung adatai szerint 1922. áprilisig az I. kötet 53,000, a II. kötet 50,000 példányban nyomtatott. Az előttünk levő I. kötet utolsó kiadása 1923. év kezdetén jelent meg, mint 33—47 kiadás, teljesen átdolgozott formában, a II. kötet első és utolsó kiadása pedig, mint 1—15. kiadás az 1922. év folyamán került a könyvkereskedői forgalomba.

Az első kötet teljes címe: „Der Untergang des Abendlandes, Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. Erster Band: Gestalt und Wirklichkeit”, nagy 8° XI+557 lap; a második kötet teljes címe: „Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. Zweiter Band: Welthistorische Perspektiven,” ugyanazon formátumban VII+635 lap. Kiadója mind a két kötetnek C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.

1. *Spengler* műve minden részében, határozottan *filozófiai* jellegű mű, mert az emberiség életének *egyetemes* törvényeit kutatja. Azt vallja, hogy „minden igazi történetiszemlélet igazi filozófia, — vagy pusztán hangyamunka” (I. 56). A saját történetiszemléletét ismételten filozófiának mondja, még pedig a jelenkor kulturájából *következő* és annak teljesen *megfelelő* filozófiának, aminthogy minden filozófia egyedül *csak* a saját korának a kifejezése. (I. 56.) A mű főcíme: „Der Untergang des Abendlandes” tulajdonképpen nem fejezi ki e nagy mű programját, mert *Spengler* főcélja nem a pesszimiztikus jövendölgetés, hanem az emberiség életének legegyetemesebb történelmi kategóriákban való megragadása, tehát egy sajátos történetfilozófia megalkotása. A főcím *Spengler* „irodalmiaskodó” tendenciájából született, amint *Troeltsch* megjegyzi, *Spengler*-nél általában a „Literatentum” tendenciája tüntet a „Gelehrtentum”-mal szemben.

Közelebb visz a mű programjához mindkét kötetben szereplő alcíme: „*Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*,” tehát e mű a világtörténelem tipikus formáinak tana kíván lenni, vagyis fel akarja mutatni a világtörténelem folyamán produkált, egymással szemben *önálló* kulturákat, mint sajátos *organizmusokat*; keresi a köztük levő hasonlóságokat és növekedésük törvényeit. Ezt a programját fejezi ki az I. kötet speciális alcíme: „*Gestalt und Wirklichkeit*.” A világtörténelem a való-

ságban nem egy egységes fejlődés, amelyben az egyes kultur-
alakulatok a folyton haladó fejlődés egyes fokait mutatják, ha-
nem a világtörténelem egyes *életalakulatok*, különböző kultu-
rák különböző alakulatainak egymással szemben elszigetelt
sorozata. A II. kötet speciális alcíme „Welthistorische Perspek-
tiven” meg azt akarja kifejezni, hogy a világtörténelem filozó-
fiai szemlélete azt igazolja, hogy az egymással szemben ön-
álló alakkal bíró kulturáknak, születésüktől halálukig, azonos
sorsuk van, vagyis születnek, virágoznak, előregegnednek és meg-
halnak és bár *sajátos* tartalmuak, mégis mindenik kulturalku-
lat élete ugyanazon törvények szerint megy végbe.

A címek és az azok által kifejezett program e pusztá
jelzése után áttérünk a mű lehetőleg *szisztematikus* ismerteté-
sére és kritikájára. Kritikám a mű filozófiai jellegénél fogva,
nem *historiai*, hanem filozófiai, vagy ha úgy tetszik, *történet-
filozófiai*.

2. Minden filozófiai konstrukció alappiléreit a dialektikai,
vagy ismeretelméleti álláspont adja meg, tehát *Spengler*-nél is
a *dialektikai alap gondolatot* kell megragadnunk, hogy aztán a
reá épített *metafizikát* és *kulturfilozófiát* megérthessük.

Spengler dialektikai alap gondolatának megértéséhez hozzá-
tartozik a filozófiai gondolkodás történetével szemben elfoglalt
álláspontjának ismerete.

Kiindulási pontjában egészen a filozófiai *relativizmus* út-
ján halad. Örökérvényű igazságok nincsenek, minden filozófia
csak a saját korának a kifejezése, tehát nincs két kor, amely-
nek ugyanazon filozófiai intenciói lennének. A filozófiák és
filozófusok értékét *pragmatisztikus* álláspontból ítéli meg és ér-
tékeségük mértékét abban találja, hogy *koruk tényeire* meny-
nyiben vannak tekintettel és mekkora készséggel rendelkeznek
a tényleges valóság megragadására. Mint eszményit említi, hogy
a *Sokrates* előtti filozófusok nagystílusú kereskedők, politikusok
voltak, *Platon* nagy politikai tervek megvalósítására megy a
syrakusai udvarba, *Descartes*, *Leibniz* nagy matematikusok és
technikusok voltak, *Hobbes* Dél-Amerika meghódítására terve-
ket dolgozott ki, *Kant* résztvesz a fizikai és matematikai
kutatásokban, *Goethe*, akit szintén filozófusnak tart, mintaszerű
államminiszter volt. (I. 56—67.) A filozófiai gondolkodásban
nem dönt, *Spengler* szerint, a tudományosság és a rendszeres-
ség. „Allein die Notwendigkeit für das Leben entscheidet über
den Rang einer Lehre.” (I. 57.) A rendszeres filozófiai gondol-
kodás a 18. század végével befejezte fejlődését és azóta a fi-
lozófia és annak művelői csak tengődnek. „Ich sehe mich ver-
gebens um, wo einer von ihnen auch nur durch *ein* tiefes und
vorausseilendes Urteil in einer entscheidenden Zeitfrage sich
einen Namen gemacht hätte. Ich finde nichts, als Provinzmei-
nungen, wie sie jeder hat.” (I. 59.) A nyugat-európai kulturá-
ban nemcsak a *rendszeres* filozófia kora zárult le, de lezárult
az *ethikai* filozófia kora is. És amint az antik görög kultúrában

a *rendszeres* filozófiát követte az *etikai* problémákkal foglalkozó filozófia és ezt a *skeptikus* filozófia, úgy a nyugat-európai kulturában a mi korunk egyetlen *lehetséges* és *szükségképeni* filozófiája a *skepticismus*. *A skepticizmus korunk puszta civilizációjának a kifejezése és arra hivatott, hogy a civilizációnak világnézetet adjon és a civilizáció beköszöntésével alkonyuló kultúra világnézetét megsemmisítse.* (I. 63.) Ez a skepticizmus lényegében *historiai-psychologiai* skepticizmus, mivel minden egyetemes-logikai megismerés és értékelés lehetőségét kizárja a *világot* úgy tekinti, mint *historiai-psychologiai* mozzanatok summáját, tehát mint az egyes lélek életének funkcióját, mint a lélek symbolumát. Ebben az értelemben: „A világtörténelem morfológiája szükségképen *universális* symbolikává lesz.”

Spengler ezt a *historiai-psychologiai* skepticizmust „*unphilosophische Philosophie*”-nak nevezi és képviselőjének saját magát vallja. (I. 62.)

Skepticizmusának két alapfogalma van, ú. m. az *öntudat*, vagy amint azt sajátosságosan nevezi „*Wachsein*”, szemben az *alvó léttel*, a *puszta* „*Dasein*”-nal. Az *öntudat* fogalma azonban nála nem a *kanti* filozófia *transcendentálizmusának* értelmében van véve, mint minden emberi szellemben *azonos szerkezettel bíró változhatatlan végső tény*, hanem egy *érzelmi csomópont*, vagy még találébban bizonyos *poláris feszültség talppontja*, amelyen pl. az *én* és a *te*, az *ok* és *okozat* stb. ellentétes irányban megfeszülnek s amely körül ezek az ellentétek fognak. „Egy *alvó*, minden *feszültség* alól felszabadult ember csak *növénnyi létet* folytat” (II. 4—5). Az *öntudat*, *Spengler* értelmében, *puszta ébrenlét*, egy *coordinata-rendszer*, *vonatkozási pont*, amely *fix pontja* lehet a *valóság folyton folyó*, alakuló képének. És így a *második alapfogalma* az *alakulás*, a *levés*, a *kifejlés*. A *fejlődés* fogalmának a *Spengler* filozófiájában nincsen *helye*, mert ez a *terminus* a *mai tudományos gondolkodás* szerint, annak a *jelenség-körnek*, amelyre vonatkoztatjuk, az *egységét* tételezi fel, *Spengler*-nél pedig sem a *természeti*, sem a *társadalmi életben* ilyen egyetemes *egységről* beszélni nem lehet.

A *levés*, a *kifejlés* fogalmát a *Goethe* *dynamisztikus gondolkodásából* vette. Filozófiájában *Goethenek* kifejezetten ama *gondolatára* támaszkodik, amely szerint az *istenség* csak az *élőkben* és nem a *holtakban* *hatékony*, csak a *levésben*, a *kifejlésben* *levőben* és nem a *megletben*, a *megállapodottban* él és *munkálkodik*. (I. 67). Az *egész valóság* az *ő számára* nagy *alakulások*, *kifejlések* sora. Így, *reá nézve*, az *élő természet* egy nagy *historiai világkép* (I. 77). *Historiai-psychologiai* *skepticizmusából* *szükségképeniséggel* következik ez a *gondolat*, miután a *természet* itt nem valami *változhatatlan*, *objektív* *egységképen* *felfogható ténykomplexum*, hanem a *historiailag meghatározott*, tehát *folyton relativizáló ismerő alany* *változó világképe*, vagyis az *élő természetről* alkotott minden *felfogás* magán

hordozza a történelmi alany sajátos vonásait. Az élő természet *felfogása* egyenlő a történelmi alany világgépével.

Az *öntudat*, vagy ébredés és a *kifejlés* alapfogalmainak a teljes megértésénél különösképpen figyelembe kell vennünk Spengler II. kötetének alapvető fejtegetéseit. Eszerint az élő világban meg kell különböztetni a növényvilágot és az állatvilágot. A növény táplálkozik, nő, továbbplántálódik, de helyhez van kötve, „a vidék egyik alkotórészét képezi.” Az állat azonban a fenti funkciókon kívül még mozog és benyomásokat is vesz fel. „Csak a növény *egészen* az, ami.” Az állatban azonban van valami meg hasonlóság, mert míg a növény *csak* növény, az állat azonban növény is és még azonkívül *valami*, az, ami állattá teszi, vagyis saját ösztöne szerint változtatja helyét. Az állat tehát részben növényi, részben állati életet él. A növény csak itt, vagy ott van, az állat ezenkívül még *ébred* is van. Már most az állatvilág legmagasabb fokán áll az ember, aki már nemcsak benyomásokra reagál, hanem *ért* és *gondolkodik* is. Azonban az emberben is megvan a növényi oldal is az állati, mellett, vagyis itt, vagy ott pusztán *létezik* (ez a „Dasein” oldala), másfelől *ébred* vagy öntudatosan *létezik* (ez az ember „Wachsein” oldala). A „Dasein”-szerű lét túlnyomóan a *nő*-ben, a „Wachsein”-szerű lét túlnyomóan a *férfi*-ban található fel. Az ember tehát még egyfelől maga is benne él a tovarohanó, zajgó létben, mint annak egy része, másfelől állati vonásánál fogva képes felébredni, és ebben az éber állapotában képes megrögzíteni a tovarohanó és zajgó világ képét. Nem akarok a fejtegetések rendszeres folyásának eleibe vágni, de már itt felhívom a figyelmet arra a tényre, hogy a növényi vonás nemcsak az emberre jellemző, de jellemző az ő alkotásaira is, tehát azoknak sorsát előre meghatározza.

Az ébredő (öntudatos) emberre nézve fundamentális szembeállítás a *lélek* és a *világ* ellentéte. Az öntudatnak tartalmat ez az ellentét ad (I. 74). E két poláris tény, utolsó tény. Ezeket egymásra visszavezetni nem lehet, sem egyiket a másiktól levezetni nem lehet és mégis e két tény egymás által és egymásra nézve van.

A másik két végső tény, amelyek polárisak, a „*saját*” és az „*idegen*” fogalma, amelyek az előbbiekkal a legszorosabb összefüggésben állanak. Az emberi szellemnek két különböző funkciója van, amelyek vonatkozásba hozzák e „*saját*” és az „*idegen*” elemeit az ébredésben lévő emberrel. Az „*idegen*”-t az *érzékelés*, a „*sajátot*” az *érzés* közvetíti. Vagyis az *érzékelés* által a külső világot, az *érzés* által a belső világot nyerjük meg.

További poláris tények, mint végső tényei az embernek: a *lehetőség* és a *valóság*. A *lélek* a végtelenbe törő öhaj-tásaival a *lehetőség*, a *világ* az ő befejezett tényeivel a *valóság*os kategóriája alá tartozik. Az élet maga nem egyéb, mint az az alakulat, amelyben a *lehetőség* *megvalósul*. A *lehetőség* az irányra való tekintettel: a *jövendő*, a *valóság*os az irányra

való tekintettel: a *mult*, a megvalósulás folyamata maga: a *jelen*. Ezek szerint a *lélekre* úgy kell tekintenünk, mint, amely *teljesedésre* tör, a *világra*, mint amely beteljesedett, kész. (I, 75).

A poláris tények közé veszi *Spengler* a *történelem* és a *természet* végső tényeit is. A valóságot természetnek mondjuk, ha minden kifejlésben levőt befejezettnek tartunk és ez alá rendelünk; és viszont a valóságot történelemnek mondjuk, ha minden kialakultat kifejlésben levőnek nyilvánítunk és a kifejlés fogalma és szempontja alá rendeljük.

Ha már most ezeket a végső tényeket, amelyek mind polárisan lépnek fel, számba vesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy a *lélek* és *világ*, a *saját* és *idegen*, a *lehetséges* és *valóságos*, a *történelem* és a *természet*, a *Kant* értelme szerint, a *Spengler* kategoria-táblázatát képezik, azzal a különbséggel, hogy ezek bár szoros összefüggésben vannak az *ébredléssel*, vagy öntudattal, azonban nem tartoznak bele annak szerkezetébe egyszerűen azért, mert *Spengler* felfogása szerint az öntudat egy *egyszerű* pont, amelynek nincs egységes tagoltsága. Azonban az emberi élet ezek közt a fundamentális töltések közt hömpölyög a *kifejlésben levőn* át a *létre* és azon át a *halálra*. Hajtja pedig az életet két ős érzelem, mint két hatalmas ösztön: a *vágy* és a *félelem*. Amaz hajtja az életet a lehetőségek végtelen világa felé, emez pedig a lehetőségek megvalósulása után hatalmasodik el a lélek felett, de mint leverő érzelemnek is a legnagyobb teremtőereje van, mert a legérettebb és a legmélyebb formák és alakulatok ennek az ősérzelemnek köszönhetőek. (I. 107).

Dr. Tavaszy Sándor.

(Folytatjuk).

KÖNYVISMERTETÉSEK.

1. Riedl Frigyes, *Petőfi Sándor*. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1923., 236 l.
2. Balassa Bálint *Minden Munkái*. Életrajzi bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva kiadta Dr. Dézsi Lajos. Genius kiadás (Budapest 1923). I—II., 796 l.
3. Beöthy Zsolt, *Romemlékek*. I. k. Tanulmányok. 368. l. II. k. Beszéd. 324 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1923.
4. Berzeviczy Albert, *Nel centenario della nascita del Petőfi*. (Nuova Antologia. 1923. nov. 16-iki sz.)

1. Riedl Frigyes: Petőfi Sándor. Posthumus mű. A papírszeleteken hátramaradt jegyzeteket, félig vagy egészen kész fejezeteket Sikabonyi Antal iparkodott szerves egységbe összefűzni; ő rendezte sajtó alá. Eljárásáról az előszóban számol be. Munkája arra vall, hogy szeretettel, gondossággal végezte feladatát s a Riedl szellemében. Erről tanuskodik maga a monográfia is, amely stilusban, gondolatfűzésben magán hordja a

Riedl jellemző írói tulajdonságait. Természetes, hogy e gondosság ellenére is a torzó — torzó maradt. De az egész mű vezérlő gondolatai így is határozottan kiemelkednek. E vezető szempontokat s általán a Riedl módszerét világos összefoglalásban jellemzi Angyal Dávid — ugyancsak az előszóban: Riedl a milieu-elméletnek meggyőződött híve s az egész monográfia összetartó alapgondolata az, hogy Petőfi *érett gyümölcs a kornak fáján*.

Petőfi korában három szellemi golfáramlat szakadt a magyar Océánba: a negyvenes évek nemzeti lelkesedése, a demokratikus szellem és a népies tendencia. A három egyetemes európai eszméáramlat hullámverésének igen tanulságos vázlata után rámutat Riedl röviden arra, hogy íme így jelentkeznek azok a Petőfi egyéniségében és költészetében. Így lesz *érett a gyümölcs a fán*. A ráható erők közé utólag még fölveszi a romantikus és reális művészi stílust is. Ez erők hatásának vizsgálatakor a költő egyéniségét mintegy kívülről nézi, mintha a költői egyéniség nem is volna más, mint valami érzékeny lemez, amely a fényhatásokat fölfogja. Azonban a Taine milieu-elméletének legrajongóbb híve is érzi, hogy a milieu-elmélet ma már nem elégséges a műalkotások magyarázatához. Csodálatos, hogy Riedl, ez a rendkívül élelméjű tudós, még akkor is a Taine elveivel dolgozott, amikor kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a Taine módszerének legpontosabb alkalmazása után is marad fenn egy csomó ismeretlen. Még pedig az egyéniségnek, a geniusznak kiható ereje s e kiható erőnek egyéni megnyilatkozása. Azt mondja Riedl az európai eszméáramlatok fejtegetésének végén, hogy: ezek találkoztak Petőfi szívében, ezek emelték és irányították (25 l.). De hisz ugyanezen erők hatottak a kor valamennyi írójára is. És mi az oka, hogy mégis voltak P. Horváth Lázárok is? Hogy nem mindenik író vált *olyan* érett gyümölcsé, mint Petőfi? Nyilvánvaló, hogy nem elég a művész egyéniségét csak kívülről nézni, mint a különböző összetevő erők resultansát. *Est deus in nobis!* Több a művészi egyéniség, mint külső hatások, erők egymásba fonódása. Érzi ezt maga Riedl is, mikor így szól: de hiába szakadtak volna reá ezek az áramlatok, hiába lett volna maga a kor annyira ihlető és poétikus, hiába hatottak volna rá korának nagy szellemei, ha Petőfi nem lett volna az az elragadó, közvetlen, költőileg vibráló egyéniség, ki lírikusnak született. *A kor csak irányát, de nem geniejét magyarázza.* (69. l.)

Ezek után szinte meglepően hat ama kijelentése, hogy Petőfi életének és költészetének kulcsa — Petőfi egyénisége. (64. l.) Egyéniségének két alapvonása van: természetessége (s ebből fakad: egyszerűsége, őszintesége, közvetlensége). S ez áthatja magatartását, költészetét, erkölcsiségét. Petőfi lelkiéletének másik alappillére: a lírai feszültség, az érzelmek folytonos árapálya.

Eddig tart a mű alapvető része. Következik a kifejlő rész: Petőfi művészetének részletes elemzése ilyen fejezet-címekkel (amelyek magát a tartalmat is jelzik): a nép költője, a szabadság, a szerelem, a természet költője; epikus művei, drámái, prózája. Végül néhány élesen megvilágított jelenet a költő életéből s az egész mű eredményét összefoglaló *befejezés*. Ez utóbbiban azt hangsúlyozza, hogy Petőfi költészete egy nagy egyéniségnek és egy nagy kornak a tolmácsa. Mint a kornak tolmácsa örökké új erőforrás, állandó emeltyű marad. Mint egyéniség, műveinek esztétikai értéke által pedig: összekötő kapocs, eszményi egység.

Riedl az irodalmi jelenségeket s így Petőfit is a Beöthynél is feltalálható s végeredményben Tainere visszavihető erővel magyarázza. (Nemzetiség, kor, irodalmi hatás, egyes művek s az egyéniség ereje). Sem elméleti alapvetése, sem részletkutatásai nem egészen ismeretlenek. Arany Jánosában s egyéb műveiben is kitetszett Tainere mutató felfogása. A Petőfire vonatkozó megjegyzések egy része meg régen ott van a Beöthy képes irodalomtörténetében olvasható jeles Petőfi-cikkében.

Ami az elméleti alapvetést illeti, nekem úgy tetszik, hogy Horváth János módszere, aki a költőből magából, mint fejlődő alanyból indulva ki, vet fényt az irodalom jelenségeire, nagyobb mélységekig tud elvezetni. S magának Petőfi művészetének remek voltára is Bartók jeles tanulmánya egyetemesebb és összefoglalóbb szempontokat nyújt. Ezekhez képest Riedl mintha nagyon is mechanikus volna. Pl. mikor azt mondja: az eszmeerők és a természeti erők párhuzamosan működnek, vagy amikor egyszerűen megállapítja, hogy az egyetemes eszmeáramlatok hatnak a költőkre: érezzük, hogy ez állításokból hiányzik a bizonyító erő, a belső összefüggés kimutatása, a *hogyan*-ra adandó felelet.

Ámde el kell ismerni azt is, hogy Riedl könyve rendkívül közvetlen, megkapó. Minden mechanikus magyarázat — s ez a kifejezés itt épen nem akar kicsinyítő lenni — közvetlenül, gyorsan hat, néha feleslegessé teszi a hosszú töprengést. A fonomimika pl. a betűk ismertetésének ötletszerű, mechanikus módja. Mégis nagy értéke van, mert hamar célhoz vezet s így a módszer kitalálója és ügyes alkalmazója egyaránt jeles pedagógus. Ilyen értelemben mondom a Riedl módszerét kissé mechanikusnak, de egyuttal rendkívül tanulságosnak és hasznosnak. Valami nagy közvetlenség, nagy egyszerűség jellemzi Riedl gondolkozásmódját és írásait. Egy ötlete, állítása valóságos Kolombus-tojásnak tűnik föl. De épen az Riedl utánozhatatlan érdeme, írói művészete, hogy *általa* látjuk ilyenek azt a dolgot, amit idáig bonyolultsága miatt alig tudtunk megérteni.

Nem részletezem tovább Riedl erőnyeit: eleveenségét a gondolatok kapcsolatos továbbvitelében, közvetlenségét a problémák beállításában, sokoldalú és gazdag eszmekészletét a

maga tételének a bebizonyításában és levezetésében, stb. Egyszerűen csak annyit mondok: a kiadótársaság s a sajtó alá rendező tanítvány kegyeletes eljárását a mű minden olvasója (és ilyen sok lesz) hálával és örömmel fogadja, mert e mű által mind a Petőfi, mind a Riedl arcképe még teljesebbé, becsesebbé és még feledhetetlenebbé vált előttünk.

Dr. Kristóf György.

2. Balassa Bálint Minden Munkái. A Genius könyvkiadó-vállalat a Bálint Lajostól szerkesztett Nagy Írók — Nagy Írások sorozatában Csokonai összes műveinek remekbe készült öt kötetes kiadása után most Balassa Bálint minden munkájának kritikai szöveg kiadásával gazdagította irodalmunkat. Jó háromszáz esztendő után ez az editio mutatja be először méltóképpen, az évtizedekre visszanyuló tudományos vizsgálat leszűrt eredményeinek összefoglalásával, Balassa Bálintot: a XVI. század erőszakos, szenvedélyes, könnyelmű, mulatózó főurat s a jobb óráiban magába szálló, lelke mélyén vallásos, romlatlan érzésű, hazája sorsán csüngő, a női ideálokért lelkesedő, igaz szerelméért epedő lelkű első magyar lírikusunkat. Hiány eddig sem volt a költészetének méltánylását tanúsító kiadásokban. A XVII. század elejétől kétszáz esztendőn át valami 50 kiadás fogyott el belőle. Régi magyar irodalmunknak egyik páratlan jelensége ez. Pedig 1874-ig, a Radvánszky-kodex felfedezéséig, csak félig-meddig lehetett e gazdag költői lélekbe bepillantani. Ekkor napvilágra jutott „faitalan énekei”-nek gyűjteménye, melyeket az egykoru közvélemény korlátozottsága majdnem elsenyvesztett, nemcsak Balassa költői tehetségét ragyogtatta meg, hanem lírai költészetünk multjára is fényt derített. A Magyar Történelmi Társulat megbízásából Szilády Áron adta ki annak idején (1879.) végtelen szorgalomra valló jegyzetekkel ellátott első teljes gyűjteményét Balassa verseinek. Erre a kiadásra támaszkodott a tudományos vizsgálat, mely öt évtized alatt számos új eredményt fejtett ki belőle. Közben a Szilády kiadása avulni kezdett s példányai szinte a hozzáférhetlenségig megritkultak. Az utóbbi évtizedben már égető szükségét éreztük: Balassát úgy látni, ahogy vonásait a tudomány vizsgálat kiderítette. Ezt a munkát végezte el Dézsi Lajos, a szegedi egyetem tanára, kinek nevéhez régi magyar irodalomtörténetünk legszebb eredményei fűződnek. 1905-ben összeállított nagyértékű Balassa-bibliográfiájából kitűnt már, hogy a kérdésnek szakavatott mestere. Ebben a két kötetben pedig mintaszerű példáját mutatja be a filológus gondosságával és a tudós lelkiismeretes aprólékosságával készített kritikai kiadásnak.

Terjedelmes, 151 lapos bevezetés jár elől. Itt Balassa életének minden mozzanatára kiterjedő s a legújabb kutatások eredményeivel felfrissített rajzát és pontos kronológiáját olvassuk. Tájékozódunk továbbá költeményeinek forrásairól és vers-

formáinak gazdagságáról. Azonkívül a kéziratairól és kiadásairól készített terjedelmes bibliográfia mellett teljes áttekintését kapjuk a Balassa-irodalomnak s még arról is felvilágosítást szerzünk, hogy a költő regényes alakja milyen nyomokat hagyott a magyar költészetben. Rimai Jánosnak, a jó barátnak, hálás tanítványnak és első kiadónak bevezetése előzi meg az ő szándéka szerint csoportosított költeményeket, melyek őt részben következnek egymás után. A 105 kétségtelenül tőle származó énektől el vannak különítve azok a költemények, melyeknek Balassától való származása kétségtelenül nincs bebizonyítva. Euralius és Lucretia széphistóriája, a Credulus és Julia c. drámatörredék, Balassa levelek és okiratok, a két Balassa halálára írt költemények teszik teljessé e terjedelmes gyűjteményt. A másfélszáz lapot betöltő gazdag jegyzetanyagból pedig felvilágosítást szerezhetünk az egyes költeményekhez fűződő történeti és filológiai vonatkozásokról. Az összeállításnak e teljességében van a kiadás megbecsülhetetlen nagy értéke. Tápot ad az újabb kutatásoknak, mert kitűnnek belőle a Balassa kérdés még eddig betöltetlen hézagai. Nagy megnyugvás a számunkra, hogy a mai viszonyok között ilyen teljesítményben gyönyörködhetünk.

Dézi Lajos évtizedekre szóló nagyjelentőségű munkát készített, olyant, melyben igazi gyönyörűségét lelheti a szakember s élvezettel forgathatja a becsülettel végzett tudós munkát értékelni tudó érdeklődő is.

Dr. György Lajos.

3. Beöthy Zsolt: Romemlékek. A nem régiben megjelent két Beöthy-kötet tartalma nemcsak a szakemberek, de a nagy közönség — az irodalomtudomány iránt érdeklődők — előtt is nagyrészt ismeretes. E tanulmányok és beszédek először *életrészben* hangzottak el. Aztán a napilapok kivonatos ismertetésére következett az Akadémiai Értesítő, a Kisfaludy-Társ. Évlapjai, vagy a Budapesti Szemle. Ezek valamelyike — sokszor kettő is — közölte teljes szövegben azokat a dolgozatokat. Majd a Magyar Könyvtár füzetei s más alkalmi kiadványok hordták szerte Beöthy jellegzetes írásait. Így hát a most megjelent két kötetből csak az 1918. utániakat nem ismertük mi, erdélyiek. Mégis jól tette a Kisfaludy-Társaság, hogy nemrég elhunyt nagyérdemű elnökének irodalomtörténeti dolgozatait összegyűjtve is kiadta. A Beöthy Zsolt írásai méltók arra, hogy nem négy, hanem akár tizennégy kiadásban is közkézen forogjanak.

Beöthy Zsolt irodalomtörténeti dolgozatainak középonti problémája mindig ugyanaz: mikép gyarapítja vagy szolgálja valamely író vagy mű a nemzeti lelket, a magyar művelődést, vagy fordítva: miként hat a nemzeti lélek, a magyar műveltség az egyes íróra, az egyes műre? Alapmeggyőződése, hogy a nemzet lelkének leghívebb tüköre az irodalom s hogy az irodalom leggazdagabb forrása a nemzeti lélek. A kettőnek

harmonikus és öntudatos egybekapcsolódása az igaz műveltség, az öntudatos és építő magyar szellem. E főgondolaton belül megvannak Beöthynek a maga kedvelt korszakai (a XV. sz. vége s a XVI. eleje) és hősei (Zrinyi, Vörösmarty, Arany, Gyulai). Elsősorban ezeknek a méltatása közben fejti ki a maga elméletét s bizonyítja annak életrevalóságát. Am hőseinél, s kedvelt korszakainál is sokkal erősebben uralkodik rajta főszemléje: a magyar lélek és a magyar költészet harmóniája, közművelődésünk egysége. Mindazt az emléket irodalmunkból és költészetünkéből, ami ezt az egybekapcsolódást mutatja, nagy szeretettel és nagy gondossággal ismerteti, méltatja és dicsőíti. De a teljes harmóniát: az *egész* magyar léleknek és az *egész* magyar költészetnek teljes harmóniáját, sem a múltban, sem a jelenben nem találta meg. Irodalmunk és költészetünk híven szolgálta ugyan ezt a harmóniát, de maga a teljes harmonia sosem épült föl, maradt: rom. Innen a gyűjteménynek még Beöthy által kiválasztott címe.

Ahogy Beöthy elemez, méltat és magasztal, van abban valami klasszikus nyugalom, mely részben az anyag bő ismeretén, de részben épen klasszikus tanulmányokon nyugszik. Mondatainak cicerói ékességekkel terheltsége, széles és nyugodt gondolatvezetése, melyet ritkán szakít meg valami kitérő egyéni melegség (pl. Jókai), a hellén szobrászat nyugalmát, sőt nem egyszer fenségét juttatja eszünkbe. De viszont e nyugodt klasszicitás nem egyszer nélkülözi a közvetlenséget, a személyes meggyőződés és meggyőzés erejét s csillogó retorikának tetszik. Ugy emlékszem, hogy Gyulai Pál mondta volt a *fiatal* Beöthyről: saját retorikájába szerelmes. Ez, ha pusztán a Beöthy stílusára vonatkoztatjuk, mint Gyulai, akkor akár ma is gáncs számba megy. De ha végig gondoljuk, hogy Beöthy egész írói pályája kezdettől végig mennyire hű maradt szempontjaihoz, mennyire meg nem szakadó következetességgel alkalmazta szempontjait az egész magyar irodalomra s hogyha fontolóra vesszük azt, hogy mily lelkierőt tételez föl saját magunk stílusának minden tárgy körben (a legkülönbözőbb alkalmak idején is) megőrzése: akkor azt, hogy Beöthy mindig önmagát ismétli, a legnagyobb érdemnek kell betudnunk.

A magyar irodalomtörténet mai munkásai mindnyájan Beöthy hatása alatt állanak, még azok is, akik az ő előadásait nem hallgathatták. A gondolatgazdagság mellett épen ez: irodalomtörténeti alapfelfogása és előadásának klasszikus nyugalma és következetessége hatott és hat állandóan. De figyelemre méltó Beöthy abban is, hogy az irodalmi hatás szálainak fölfejtésében mily éles szemmel és gondossággal tartja nyilván a világirodalmi kapcsolatokat is. Talán ép azok a részletek a legszebbek, ahol a magyar lélek és az európai műszellem, a hagyomány és a haladás, a nemzeti kultúra és az európai műveltség egybeömlését s egészséges ölelkezését ismerteti. Ilyenkor szava meleggé, ódaivá tömörül.

De vajon szükséges-e a Beöthy jelességeit előszámlálni?
Nem. Csak igazi lelki örvendezéssel jegyeztük föl, hogy legie-
lesebb dolgozatainak gyűjteményes kiadása — megjelent.

Dr. Kristóf György.

4. Berzeviczy Albertnek olasz nyelvű tanulmánya Petőfiről. A Rómában megjelenő *Nuova Antologia* 1923. nov. 16-iki száma e címmel: *Nel centenario della nascita del Petőfi* gyönyörű cikket hoz Berzeviczy Albert tollából. Miután Európa legtöbb fővárosa rendre hódolt Petőfi nagy szellemének és az olasz sajtó szebbnél-szebb lelkes cikkekben ismertette a nagy költőt, a „Sotituto per l’Europa Orientale” Rómában fényes ünnepséggel zárta le az emlékezés ez évét és „szentesítette a művelt világ itéletét, hogy Petőfi, a nemzeti és emberi örök ideálok költője, hőse és vértanúja — halhatatlan”. És Berzeviczy Albert emlékbeszéde volt Róma ünnepének fénypontja.

Berzeviczy Albert lelke előszeretettel járt mindig Olaszországban, Carlyle szerint, „minden művelt ember közös hazájában”. Ő volt az, aki élete egyik legszebb feladatának tűzte ki azt a célt, hogy az egymást mindig megértő, szerető és tisztelő magyart és olaszt összehozza és a kölcsönös rokonszenvet minél jobban mélyítse. Berzeviczy volt az, ki e célzattal alapította meg a „Korvin Mátyás Egyesület”-et 1920-ban és áll annak az élén, mint elnök, és ő volt az, aki a „Korvin Mátyás Egyesület”, a „Società Mattia Corvino” folyóiratát, a „Corvina”-t is megindította olasz nyelven 1921-ben mint főszerkesztő, Gerevich és Zambra társaságában.

Berzeviczy fentjelzett emlékbeszédében nem Petőfivel, a lírikussal akar foglalkozni. Politikai költeményei alapján Petőfit szembe akarja állítani azokkal a mai modern internacionalistákkal és kozmopolitákkal, akik tanaik képviselőjét akarják Petőfiben látni és propaganda céljaikra akarják Petőfi nevét felhasználni és akik Petőfiben annak a szabadságnak és világtestvéri egyesülésnek előharcosát és apostolát akarják tisztelni, mely nemzeti határfákat nem ismer. Azután: tárgyalni akarja Berzeviczy azt a kérdést, modern értelemben pesszimista volt-e az a Petőfi, kinek az életben annyi keserűség és csalódás volt a kenyeré, vagy pedig azok közül a ritka emberek közül való-e, akiket semmiféle csapás sem tud megrendíteni abban a hitben, hogy az életnek van értelme, tartalma és értéke. Egyszóval: szocialista volt-e Petőfi, avagy nacionalista, pesszimista-e ő vagy optimista?

Berzeviczy két részre osztja beszédét és Petőfi költeményeivel felel a felvetett kérdésekre.

Miután megfestette „Az apostol” történeti háttérét és megvilágítja a francia és olasz forradalom hálását Petőfire és megindokolja Petőfi lelkének kitöréseit, összefoglalva mindent megállapítja Berzeviczy, hogy a Marx-, Engels-, Babeuf-féle szocializmus a mai formájában minden vastag materializmusával

teljesen távol állott Petőfitől, aki a szó legszorosabb értelmében idealista, a földi, anyagi értékekkel szemben is, és ha rajong a forradalomért, teszi azt „senza egoistus, per ispirazione divina, come gli antichi apostoli” és csak azért, mert attól várja hazája számára a zsarnok és álnok Ausztriával szemben a nemzeti szabadságot és egyenlőséget. A materialista mentálitástól távol tartotta Petőfit még Istenbe vetett hite, kihez — ha itt ott el is szólja magát — alapjában rendületlenül ragaszkodik és kihez nem egyszer sír fel forró imádságban a lelke hazájáért és a kinek megtagadását a bűnök legnagyobb bűnének tartja. Különbözik a véresszájú demagógokkal szemben nem frázis, hanem áldozatkész tettekkel is kész hazája mellett sikraszállani. Alig 27 éves, mikor ott hágy rajongóan szeretett feleséget és gyermeket, halálával igazolja életét és kötettségét. Politikai verseiben a kettőt: a hazát és szabadságot egymástól nem tudja elválasztani — mindhalálig.

De pesszimista sem volt Petőfi. Sem tudatosan, hogy hirdesse Schopenhauer filozófiáját, de tulajdonképp még öntudatlanul sem. Mert ha a keservesen reá nehezedő élet alatt nyög is néha, meg volt a tehetsége ahhoz, hogy bármily körülmények között mosolyogva lássa az élet derűjét, élvezze annak boldogságát és hirdesse annak szépségét szíve mélyéből, meggyőződésből. Sőt igazán naggyá épen azzal lett, hogy tragikusan omlott össze élete tavaszán mindene: élete, boldogsága, szerelme, hazája és a szabadság. Mindazért kellett meghalnia, a miért egyedül élt és hiábavaló, céltalan volt halála is. Felesége csakhamar vigözvegyé lett, a szabadságot láncra verték, a hazát összetörték, minden nemzeti jellegétől megfosztották.

De Petőfi fejedelmi bőkezűséggel fizetett mindezért! Költészete glóriát fon a hűtelen asszony feje köré, hazaszeretetének és szabadságszeretetének himnuszai túléltek a zsarnokokat és futó boldogságának tovasíkló percek oly énekeket csaltak ki lantja húrjaiból, hogy minden érző szívnek gyönyörűség lesz azoknak viszhangja mindig és mindenkor.

Petőfinél a legszebb, hogy ő, a halál üldözöttje, annyi csapás alatt, az élete virágában halálraitélt Petőfi minden idők számára az élet derűjének, a boldogságnak lön halhatatlan költője.

Dr. Hirschler József.